

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

ЕТНОГРАФСКИ ДОКЛАД

Между
интеграцията и
реинтеграцията на

РОМИ

правонарушители

Анализ на преживяванията след
освобождането на ромски бивши затворници,
в процеса на завръщането им в общността,
събиране на информация и идентифициране на
най-добрите практики за ресоциализация

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

Българският хелзинкски комитет (БХК) е независима неправителствена организация за защита на правата на човека - политически, граждански, културни и социални. Създадена е на 14 юли 1992 г.

Настоящата публикация е създадена в рамките на проекта „**Между интеграцията и реинтеграцията: Работа със затворници роми**“ (ROMA OFF-IN), съфинансиран по програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейския съюз (2014 – 2020). Отговорността за съдържанието е изцяло на авторите и по никакъв начин не може да се счита, че отразява позицията на Европейската комисия.

Етнографски доклад

Между интеграцията и реинтеграцията на роми-правонарушители

Анализ на преживяванията след освобождаването на роми, бивши затворници, в процеса на завръщането им в общността, събиране на информация и идентифициране на най-добрите практики за ресоциализация

© Автори: **Антоанета Ненкова, Мария Янакиева, Красимир Кънев**

Редактор: **Антоанета Ненкова**
Коректор: **Марта Иванова, Редакторите БГ**
Графичен дизайн: **Илина Маринова**

Издава: **Български хелзинкски комитет**
ул. "Върбица" No 7
1504 София, България
тел. **02 9434876**
www.bghelsinki.org

ISBN 978-954-9738-63-6 (pdf)

Съдържание

Използвани съкращения	4
1. Въведение	5
Цел и методология	7
Ключови акценти в националната нормативна рамка	9
Профил на затворническата общност в България – публични данни	13
Обхват на етнографското изследване. Подбор и демографски профил на участниците	15
2. Преживявания на лишените от свобода преди, по време на изтърпяване на наказанието и след освобождаването	26
Преди освобождаването	26
Освобождаването (Придружаване, ритуали, проблеми, тревоги)	46
Картографиране (проследяване) на завръщането	48
Първа седмица на свобода	48
Първи месец на свобода – какво е новото?	54
Три месеца на свобода – какво е новото?	59
Шест месеца на свобода – какво е новото?	64
3. Добри практики на ресоциализация срещу дискриминация. Ролята на държавата. Дискриминация по полов признак	68
Основни проблеми на реинтеграцията на роми-правонарушители	69
Дискриминационни прояви	71
Добри практики за преодоляване и намаляване на проявите на дискриминация (Акцент върху ролята на държавните институции и на проявите на дискриминация по полов признак)	75
4. Заключение	80

Използвани съкращения

БХК	Български хелзинкски комитет
Вр. чл./ал.	във връзка с член/алинея (от Наказателния кодекс)
ГДИН	Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ при министъра на правосъдието
ДБТ	Дирекция „Бюро по труда“
ДАДЛРГ	Дом за деца, лишени от родителска грижа
ДПС	Детска педагогическа стая
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ЕПЗ	Европейски правила за затворите (Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules)
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЗИНЗС	Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ЗООТ	Затворническо общежитие от открит тип
ИСДВР	Инспектор/и по социална дейност и възпитателна работа
КПИ	Комитет против изтезанията
л.св.	Лишаване от свобода; лишен/на от свобода
МЛС	Място за лишаване от свобода
НК	Наказателен кодекс
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
ОДИ	Общодържавно издирване
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“ към Дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП)
ОСИН	Областна служба „Изпълнение на наказанията“
ПАВ	Психоактивни вещества
ПА	Поправителен дом
РПУ	Районно полицейско управление
РСИН	Районна служба „Изпълнение на наказанията“
СДВР	„Социални дейности и възпитателна работа“ - сектор
СМП	Стандартни минимални правила на ООН за третиране на лишените от свобода (United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015)
ТВУ	Трудово-възпитателно училище
УПО	Условно предсрочно освободен/а
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип

1.

Въведение

В края на 2021 г. Българският хелзинкски комитет (БХК) започна работа по изследователски проект „Между интеграцията и реинтеграцията: Работа със затворници роми“ (ROMA OFF-IN). Проектът се подкрепя от Европейския съюз и се изпълнява в България, Италия и Румъния под общата координация на Университета на Флоренция. Проектът се фокусира върху сравнително слабо проучвана област – реинтеграцията на затворниците роми, след като изтърпят присъдите си. Основната му цел бе да събере данни за това как протича процесът на социална реинтеграция на лишени от свобода, да проучи техните нагласи и очаквания за живота им на свобода, да идентифицира кои фактори оказват влияние за по-ефективната им реинтеграция. Във фокуса на картографирането (проследяването) на процесите на социална реинтеграция на бившите правонарушители бяха най-добрите практики от гледна точка на преодоляване и намаляване на проявите на дискриминация към тях. Настоящото изследване на завръщането в общността на лишени от свобода мъже и жени с ромски етнически произход се опира на находките на предходно подобно изследване, проведено в Норвегия и Румъния (Durnescu et al., 2016; Durnescu, 2018; Durnescu, 2019; Hîrjuand Rotariu, 2018).¹

Проучването се проведе едновременно в България, Румъния и Италия. В България в изследването бяха включени 30 лишени от свобода сред

1 Академичното изследване е проведено между 2015 и 2016г. в Румъния и в Норвегия в рамките на проект The Ethnography of the Prisoners Transition: <https://eeagrants.org/archive/2009-2014/projects/RO14-0022>
Аспекти от изследването, което проследява завръщането в общността на румънски затворници, са публикувани тук: https://www.academia.edu/100634580/Former_prisoners_between_non_category_and_invisibility_The_Romanian_experience
Публикациите на автора Ioan Durnescu по темата за ресоциализацията на бивши затворници са достъпни тук: <https://unibuc.academia.edu/IoanDurnescu>

общо 65 лица, с които бяха проведени интервюта за подбор. Наблюдението проследи пътя след излизане на свобода на 28 лишени от свобода мъже и жени – ромци, като документираща преживяванията им за период от шест месеца след излизането им на свобода. Изследването документираща и нагласите на 6-има от участниците – 5 мъже и 1 жена, отново завърнали се в затвора.

В началото проектът бе представен на ръководствата на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН) при министъра на правосъдието и на четири затвора – в гр. Бобов дол, София, Пазарджик и Сливен. Със съдействието на затворническите администрации и на инспекторите по социална дейност и възпитателна работа (ИСДВР) проектът бе популяризиран и сред лишени от свобода, които биха участвали в него. За целта им бе предоставена кратка визуална информация на български език, с която желаещите да се запознаят. Проектът разчиташе на активното и доброволно включване на лишени от свобода жени и мъже, на които им остават четири или по-малко месеца до излизане на свобода и които се самоидентифицират като ромци.

Този анализ представя основните находки от изследователската дейност на ресоциализацията на ромци-правонарушители.

Изследването се проведе през 2022 – 2023 г. в споменатите четири места за лишаване от свобода в България. Интервюирани са лица, които отговарят на критериите на проекта за подбор.

Цел и методология

Този доклад търси отговор на въпроса какво става с лишените от свобода, след като излязат от затвора, представя събрана информация за пречките на свобода и дава препоръки на властите как да са по-полезни на бившите затворници в тяхната социална интеграция.

Основна цел на изследването в България бе да се опознае ежедневието на хората, наскоро излезли от затвора. Анализът е опит да се разбере как лишените от свобода разбират процеса на „завръщане в обществото“, кои са хората или институциите, които са важни за тях.

Крайна цел са препоръките към властите как да бъдат по-полезни на хората, излезли на свобода, как да помогнат по-ефективно за връщането обратно в общността на бивши затворници, след изтърпяване на присъдите им. Чрез участието си в изследването, лишените от свобода имаха възможност „да разкажат“ за преживяванията си в затвора и за това как излизането на свобода е повлияло на живота им.

Основните етапи в изследването бяха:

- картографиране (проследяване) на връщането обратно в общността на излезли на свобода затворници – проследяване на процесите на социална реинтеграция и на дискриминация, с която се сблъскват завръщащите се;
- събиране на информация за преживяванията на ромски-правонарушители преди затвора и след излизането им на свобода;
- идентифициране на различни модели на дискриминация, с които се сблъскват бившите затворници на свобода;
- подбор на най-добрите практики за реинтеграция на бивши затворници – жени и мъже с ромски етнически произход, адаптирани към българския правен и социален контекст – от гледна точка на преодоляване и намаляване на проявите на дискриминация.

Проектът обръща специално внимание на случаи на множествена дискриминация на основата на етнос, пол, възраст, социално и икономическо положение.

Изследователската методология се основава на етнографския подход, при който изследователите се „потопят“ в ежедневието на (бивши) затворници. Основните изследователски методи включваха наблюдение и дълбочинни интервюта.

С преобладаващия брой от участниците се проведеха по пет интервюта: едно преди и четири след излизане на свобода (след 1 седмица, 1 месец, 3 месеца и 6 месеца). С петима от участниците бе проведено и допълнително интервю след попадането им отново в затвора. В деня

на излизането от затвора лишените от свобода бяха посрещани от изследовател, който проследи по време на първите няколко часа след излизането на свобода как протича първият им ден извън затвора.

- Всяко интервю бе с продължителност около един час. Интервюта се провеждаха на живо, по телефон, чрез Skype, Viber, Messenger, WhatsApp или електронна поща.
- Условие бе да остане не повече от 4 месеца до излизането на свобода (пълно освобождаване или условно предсрочно).
- За участие в изследването бяха подбрани 30 участници от общо 65, с които бяха проведени предварителни срещи. В края на изследването бяха документирани общо 28 лични истории на лишени от свобода в 4 затвора – 14 мъже и 14 жени с ромски етнически произход.²
- Участието в изследването бе доброволно. Изследователите спазваха строги стандарти за конфиденциалност на събраната информация.

Подборът на участниците премина през три етапа:

- Затворниците, които изразиха желание за участие, бяха поканени да попълнят кратък въпросник (Вж. Анекс 1 – Въпросник за подбор на участници). Това позволи на изследователите да съберат повече информация за всеки участник и за неговото етническо самоопределяне. Въпросникът трябваше да поощри самоидентификацията на участниците; включваше въпроси за последните три поколения и събра информация за социокултурни измерения, които са определящи за ромската култура (напр. език, занятие).
- Затворници с ромски етнически произход, дали принципно съгласие за участие, бяха поканени за по-задълбочено интервю, на кое-

2 Двама участници отпаднаха в деня на наблюдението на освобождаването им – декларираха отказ от участие в проекта, въпреки че първоначално бяха приели да участват и бяха подписали декларация за информирано съгласие. С двама от мъжете участници бе проведено наблюдение на освобождаването и първи интервюта, според графика на проследяване. В хода на изследването с тях бяха установявани епизодични контакти, описани в изследването. Една от участничките почина в края на проследяването на нейния случай, но в рамките на изследването бяха събрани достатъчно показателни данни за целите на крайния анализ, бяха проведени и интервюта с нейните близки – и този случай остана включен в етнографската картина. Друга участничка, също със събрана богата информация за личната ѝ история (от различни източници: широк роднински кръг, съседи, местни НПО и институции – ОСИН Пловдив, няколко общини, ДСП, както и от самата участничка), пожела да приключи участието си преди финала на проследяване на нейния случай. В рамките на изследването и по този случай бяха събрани достатъчно красноречиви данни за целите на етнографския анализ – аргумент и този случай да остане включен в етнографската картина.

то получиха повече информация за изследването и подписаха форма за съгласие (Вж. Анекс 2 – Съгласие за участие).

- За всеки участник бе изготвен индивидуален фиш за участие (Вж. Анекс 3 – Фиш на участника).

Информацията, получена в рамките на това изследване, е строго поверителна. Само изследователският екип има достъп до данните. Те няма да бъдат предоставени на корекционните служби или на друга държавна или недържавна агенция. Основната информация се публикува без споменаване на имена.

Изводите от изследването ще бъдат представени на уебсайт, на изследователски конференции и в научни статии. При никакви обстоятелства самоличността на участниците няма да бъде разкривана. Изследователският екип бе наясно: ако в рамките на изследването научи за престъпление, излагащо на опасност живота на човек, има законово задължение да докладва за това в полицията.

Ключови акценти в националната нормативна рамка

Настоящият анализ е своеобразен калейдоскоп на находките при направеното основно изследване на националните стандарти и практики за ресоциализацията и на преживяванията след освобождаването на бивши затворници с ромски етнически произход в процеса на обратното им завръщане в общността.

Затова и този доклад ще започне оттам, където завършва изследването на националните стандарти и политики относно ресоциализацията на роми-правонарушители в системата на наказателното правосъдие на България³ – това е първият аналитичен документ в рамките на проекта *„Между интеграцията и реинтеграцията: Работа със затворници роми“ (ROMA OFF-IN)*, съфинансиран по програма *„Права, равенство и гражданство“* на Европейския съюз (2014 – 2020). В заключението относно националните стандарти се посочва: *„В годините на демократичния преход българското законодателство и практика възприеха в голяма степен международните стандарти за ресоциализация и социална интеграция на лишените от свобода. Бе осъзната необходимостта и бе въведена възможността от комплексен подход към ресоциализацията и социалната реинтеграция на правонарушителите чрез разнообразие от програми и въздействия в местата за лишаване от свобода. Извън тях този подход се ограничава само до лицата, които изтърпяват наказания, свързани с надзор в общността, или до освободените предсрочно, на*

³ Красимир Кънев. Национални стандарти и политики относно ресоциализацията на роми-правонарушители в системата на наказателното правосъдие на България. София, 2022.

които са наложени подобни мерки.

*Що се отнася до приспособяване на програмите и въздействията към етнокултурната специфика и условията на живот на етническите малцинства и по-специално на ромите, такива в най-добрия случай са обект на обсъждане в доктрината, но отсъстват на практика. Основните стратегически документи за интеграция на ромите отчитат дискриминацията, на която те са подложени в българското общество, но не предвиждат мерки за борба с нея в сферите на наказателното правосъдие и наказателното изпълнение“.*⁴

През март 2012 г. Народното събрание прие със свое решение Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012 – 2020)⁵. Това е единственият стратегически документ, приет от парламента в целия период на демократичния преход.⁶

В анализа се уточнява, че през март 2021 г. правителството предложи на обществено за обсъждане нова Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021 – 2030).⁷ Приоритетите на тази стратегия са същите като тези на предходните програми и стратегии: образование, здравеопазване, заетост, жилищни условия, върховенство на закона и антидискриминация, култура и медиуми. В сферата на антидискриминацията Стратегията формулира три общи цели: повишаване на институционалната култура и експертния капацитет на публичните институции; гарантиране и ефективна защита на правата и достойнството на българските граждани в уязвимо социално положение, принадлежащи към различни етнически групи; повишаване на гражданското участие и информираност за гражданските права и задължения на лицата, живеещи в зоните с концентрация на бедност. За пръв път в проект на стратегически документ се формулират цели, свързани с „подобряване на мерките за социална реинтеграция на лишените от свобода, принадлежащи към етнически малцинства или произхождащи от социална среда, характерна с дълбока бедност“. Предстои да се види след официалното приемане на Стратегията какви конкретни мерки в тази насока ще предвидят плановете за нейното изпълнение.

Като цяло, обобщава анализът на националната нормативна рамка, всички български стратегически документи от 1999 г. насам признават наличието на предразсъдъци, социални дистанции и дискриминация спрямо ромите в редица сфери. Целите и мерките, които те предвиждат обаче, с едно изключение, не засягат сферите на наказателното правосъдие и наказателното изпълнение. Освен това изпълнението на

⁴ Пак там.

⁵ Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012 – 2020). Достъпна на: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2067>.

⁶ Пак там.

⁷ Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030). Проект. Достъпен на: <https://strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=23342>.

предвидените в тях мерки е сериозен проблем. Тези документи до голяма степен останаха само на хартия. Констатациите и мерките, които те съдържат, се повтарят от един документ в друг, без да засягат в значима степен социалните процеси, засягащи ромската общност, която остава изключена и дискриминирана в редица сфери.

В заключителната част на анализа⁸ на стандартите за ресоциализация на рому-правонарушители са открити и ключови европейски и международни стандарти. Сред тях е цитиран Комитетът по правата на човека на ООН, който приканва държавите членки в своите доклади пред него да посочат дали разполагат със система за оказване на помощ след освобождаването и да предоставят информация за нейния успех. В Общ коментар № 21 от 1992 г. Комитетът по правата на човека заявява: „Никоя пенитенциарна система не трябва да бъде само ретрибутивна (коригираща); тя трябва по същество да се стреми към поправянето и социалната реабилитация на затворника“.⁹

Според цитираните Стандартни минимални правила за третиране на лишените от свобода (СМП) на ООН, които съдържат разгърнати разпоредби за реинтеграцията и ресоциализацията на лишените от свобода, институциите, работещи в общността, следва да бъдат привлечени да подпомагат персонала на затвора в изпълнение на задачата за социална реабилитация на лишените от свобода.¹⁰ СМП съдържат и разпоредби, свързани с грижата за лишените от свобода след освобождаването им. Тази грижа следва да започне още в началото на изтърпяване на наказанието. Лишените от свобода трябва да бъдат насърчавани и да им бъде оказвано съдействие за поддържане или установяване на такива отношения с лица или институции извън затвора, които могат да насърчат тяхната реабилитация.¹¹ На свобода съответните институции трябва да им осигурят документи за самоличност, подходящи жилища и работа, както и първоначални средства за издръжка непосредствено след освобождаването им.¹²

Според европейските стандарти, „поправянето на правонарушителите, тяхната ресоциализация и социална интеграция лежат в основата на пенитенциарната политика на Съвета на Европа още от неговото създаване“.¹³ Прави се и уточнението, че в договорите, на които ЕСПЧ и КПИ основават своята дейност, няма специфични разпоредби, гарантиращи позитивни задължения на държавите да предлагат мерки и дейности, свързани с ресоциализацията и социалната интеграция на лишените от свобода.

8 Пак там.

9 HRC, *General comment No. 21: Article 10 (Humane treatment of persons deprived of their liberty)*, Forty fourth session (1992), § 10.

10 СМП, правило 88.

11 СМП, правило 107.

12 СМП, правило 108.1.

13 Вж. Taneva, I. *Why Rehabilitation and Reintegration of Offenders Are Important From a Council of Europe Perspective*. – *US-China Law Review*, June 2019, Vol. 16, No. 6, p. 259.

От всички документи на Съвета на Европа, посочва се в анализа¹⁴, свързани с лишаването от свобода по наказателен ред, най-обхватният е Европейски правила за затворите (ЕПЗ), чиято последна актуализация бе направена през 2020 г. Още в Преамбюла на ЕПЗ се изтъква, че изпълнението на присъдата лишаване от свобода следва да е съпроводено със „смислени професионални дейности и програми за третиране на лишените от свобода, като по този начин ги подготвят за реинтеграцията им в обществото“.¹⁵

Един от основните принципи на управлението на затворите следва да бъде улесняване на реинтеграцията в свободното общество на лицата, които са били лишени от свобода.¹⁶ Що се отнася до задълженията на затворническия персонал, те не се свеждат само до тези на обикновени надзиратели, а „вземат предвид необходимостта от улесняване на реинтеграцията на затворниците в обществото след приключване на присъдата им чрез програма за положителни грижи и подпомагане“.¹⁷

Препоръка CM/Rec (2017) 3 на Комитета на министрите към държавите членки на Съвета на Европа относно европейските правила за санкции и мерки в Общността изискват изпълнението на санкциите и мерките в общността да се основава на установяването на „работни взаимоотношения между заподозрения или правонарушителя, надзираващия орган и всички участващи организации или лица, извлечени от общността, които взаимоотношения да са фокусирани върху намаляване на рецидива и социалната реинтеграция“.¹⁸ По отношение на осъдените доживот и с дългосрочни присъди Комитетът на министрите препоръчва подготовката за тяхното освобождаване да започне достатъчно рано и да вземе предвид необходимостта от изработване на специфични планове преди и след освобождаването, които се отнасят до специфичните рискове и нужди; разглеждане на възможността за освобождаване и за продължаване на програмите за интервенции по време на лишаването от свобода и след освобождаването; необходимостта от тясно сътрудничество между администрацията на затвора и надзорните органи след освобождаването, социалните и медицинските услуги.¹⁹

14 Пак там.

15 ЕПЗ, преамбюл.

16 ЕПЗ, правило 6.

17 ЕПЗ, правило 72. 3.

18 *Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2017) 3 on the European Rules on community sanctions and measures*. Adopted by the Committee of Ministers on 22 March 2017, at the 1282nd meeting of the Ministers' Deputies, § 31.

19 *Committee of Ministers Recommendation Rec (2003)23 on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*. Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2003, at the 855th meeting of the Ministers' Deputies, § 33.

Профил на затворническата общност в България – публични данни

1/3 от освободените затворници се връщат в местата за лишаване от свобода.²⁰

Най-много лишени от свобода изтърпяват наказания за кражби -1491, с доживотни присъди са 180. Едва 9 лежат за подкупи. Това сочи информацията на ГДИН за освободените за последните 5 години затворници у нас (2017 – 2022 г.), цитирана от вестник „24 часа“.²¹

От юли 2017 г. до юли 2022 г. са били освободени 18 811 души – пуснати предсрочно с условни присъди или наказанията им са изтърпени. От всички освободени обаче 5405 души отново са зад решетките. Това означава, че рецидивистите с присъди само за 5 години са 28,73%.

Към края на лятото на 2022 г. лишените от свобода в България са 5746 души. От тях 203 са жени. Те изтърпяват наказанията си в единствения женски затвор в Сливен. Свободните места там са 138. Капацитетът на затвора в Сливен и на двете затворнически общежития към него е за 341 обитателки. Само 2 жени, които не са български граждани, лежат в затвора в Сливен през този период.

В останалите 10 затвора в страната, в които се настаняват мъже, чужденците са 141. Сред тях най-много са турци и сърби, осъдени за наркотрафик, показва проверка на „24 часа“. Това са шофьори, в чиито автомобили са намирани големи количества дрога, особено по граничните пунктове.

Престъпления, за които изтърпяват наказания повечето лишени от свобода

Най-много лишени от свобода изтърпяват наказания за кражби -1491, или 26% от всички. На следващо място са 980 души, които лежат за престъпления в транспорта – те са 17% от всички затворници. На трето място са осъдените за убийства и опити за убийства 868 души, или

20 Структурата на ГДИН включва: 12 затвора с 26 затворнически общежития от открит и закрит тип; 1 поправителен дом за непълнолетни момчета към затвора във Враца и 1 поправителен дом за непълнолетни момичета към затвора в Сливен; 7 областни служби „Изпълнение на наказанията“ (ОСИН).

21 Това става ясно от отговори на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН) на въпроси на в. „24 часа“ за профила на лишените от свобода в България, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/12959608>, 24 часа, 2 ноември 2022.

15% от всички. Най-малко затворници у нас лежат за три престъпления по Наказателния кодекс – общо трима души са зад решетките за деяния против вероизповеданията, злоупотреба с доверие и против кредиторите. Осъдените ефективно за корупция са едва 9 души, по данни от ГДИН. Става дума за гребни случаи с малки суми за контролни органи от най-ниските нива. Доживотни присъди у нас изтърпяват 180 души. Това са 20% от всички осъдени за убийства. Без право на замяна са 57 души. За 2021 г. например няма наложена окончателно от ВКС присъда доживотен затвор без право на замяна.

В затворите преобладават хората в най-трудоспособна възраст. Най-много затворници са с основно и със средно образование.

Това сочат данните към средата на 2022 г. за всичките затвори и поправителни домове в България. Хората между 31 и 40 години са 1851. От 18 до 30 години са 1482-ма. С напредването на възрастта все по-малко попадат в затвора: затворниците между 51 и 60 години са 712, от 61 до 70 са 245, а на над 70 години са 40. Най-малко са младежите до 18 години. Лишените от свобода тийнейджъри са 15.

Данните на ГДИН сочат, че 3242 затворници се трудят, докато изтърпяват наказанията си; 986 са ученици. 512 са завършили успешно класовете от основното и средното образование, което държавата им осигурява, докато са зад решетките. От всички 5746 лишени от свобода през 2022 г. 833 нямат никакво образование; 1055 са завършили само началните класове. Най-много са с основно и средно образование – съответно 1769 и 1928 души. Най-малко са дипломираните висшисти – 230. Системата на изпълнение на наказанията не дава възможност в затвора да се получи висше образование.²² В системата за изпълнение на наказанията има 7 средни училища и 6 филиала към тях, а обучението е от I до XII клас, повечето са с професионална квалификация. Най-много са учениците в София.

Данните на ГДИН, цитирани от в. „24 часа“, показват, че много повече затворници работят, за да намаляват присъдите си, отколкото се записват като ученици. Трудещите се са ангажирани в затворите като чистачи, лавкаджии, готвачи, отговорници за библиотеки и фитнес зали; лишени от свобода на лек режим работят на външни обекти. Те обикновено излизат сутрин и се прибират вечер, а през деня работят в държавни институции и частни фирми. Обучението, квалификацията и работата са сред основните мотиви на затворниците, които подават молби за условно предсрочно освобождаване.

²² Един от малкото, които се обучаваха дистанционно по бакалавърска програма, беше австралиеца Джок Полфрийман, който учеше хуманитарни науки по интернет към университета „Макуори“ в родината си. Законът за висшето образование в България забранява осъдени на лишаване от свобода да се записват като студенти.

Обхват на етнографското изследване. Подбор и демографски профил на участниците

Обхват на изследването

Изследването на пътя за ресоциализацията на роми-правонарушители се проведе през 2022 – 2023 г. Подборът на участниците в проучването бе извършен в 4 места за лишаване от свобода в България – гр. Бобов дол, Пловдив, Сливен и София. Събирането на информация за преживяванията на освободените лица се осъществи на територията на цялата страна, по постоянни и настоящи адреси на участниците в проекта. Интервюирани и наблюдавани в рамките на шест месеца след освобождаването им бяха лица с ромски етнически произход по самоопределение, които отговаряха на признаците за подбор на проекта и бяха с остатък до освобождаването им до 4 месеца. Селекцията бе извършена и въз основа на желанието и оценката на личностните качества и нагласите на представителите на изследваната група.

За участие в изследването бяха избрани 30 лишени от свобода, с предстоящо освобождаване до 4 месеца от срещата за подбор. С 25 от тях се проведеха по 5 интервюта и 1 наблюдение²³, както следва:

Място за лишаване от свобода	Брой участници	Пол
Затвор в гр. Бобов дол	6	М
Затвор в София	5	М
Затвор в София, ЗООТ Кремиковци	1	М
Затвор в Пазарджик	4	М
Затвор в Сливен	14	Ж

Данните за възраст, семейно положение, образование, местоживее и срок на последните присъди са посочени нататък в доклада.

В заключението на изследването са обобщени основните изводи от находките за препъни-камъните и добрите примери за ресоциализация на завърналите се в общността бивши лишени от свобода.

²³ Вж. бележка под линия № 1

Демографски профил – описание на резултатите от наблюдението и интервюта

След подбора на участниците в проекта, извършен съгласно проектните критерии сред 65 лишени от свобода, изтърпяващи наказанието си в 5 български затвора, започна и проследяването на ресоциализацията на 30 участници. В хода на изследователските дейности в началото отпаднаха двама мъже, преосмислили съгласието си за участие в проекта. Бяха проследени общо 28 случая – 14 жени и 14 мъже.

Участниците бяха относително равномерно разпределени по възраст и населени места (Вж. гетайли нататък в доклада). Родени и живеещи в различни населени места в България, основно в градове – 19 (9 мъже и 10 жени), и в села – 7 (3-ма мъже и 4 жени). Участниците в проекта бяха на възраст от 21 до 58 години. Произхождат от многодетни семейства – между 3 и 10 деца са отглеждани традиционно в семейството (на дядовците по бащина линия и на бащите им). Преобладаващият дял от участниците в проекта са с 2-3 деца. Една участничка в проекта е родила 8 деца, 7 от които са дадени за осиновяване, а 1 е настанено в приемно семейство. Две участнички са без деца. Една от участничките е осиновителка на 1 дете. На въпроса: „Как се самоопределяте етнически?“ всички 28 участници са отговорили: „ром/ромка“. Преобладаващият дял от интервюираните са посочили, че те, бащите и дядовците им говорят „ромски и български език“. Една участничка е посочила, че владее разговорно и испански език.

ЖЕНИ

Според образователната степен

72%
с начално образование

Преобладаващият дял от анкетираните са посочили, че имат начално образование. Разпределението по образователна степен е, както следва: 10 анкетиранни, или близо 72% от всички участнички са посочили, че са със завършена степен на начално образование; 2, или малко над 14% от анкетираните жени са с основно образование; 2 участнички, или малко над 14% от всички участнички са без завършена степен на образование – една участничка никога не е посещавала училище, една участничка е посещавала училище, но е без завършена степен на начално образование. Сред жените няма завършили средно училище.

Според семейния статус

При жените доминират тези, които са омъжени или живеят с партньор. Дяловото разпределение е, както следва: 9 жени, или малко над 64% живеят със съпрузи/партньори; 5 жени, или близо 36% живеят сами, като 1 от тях е вдовица.

Според трудовата заетост и професионалната квалификация

Близо 93% от участничките споделят, че никога не са били ангажирани в продължителна трудова дейност. Само една участничка съобщава за по-продължителна трудова заетост – 14 години трудов стаж в чужбина (Испания) в сферата на услугите и социалните грижи. Останалите 13 участнички заявяват, че не са били ангажирани в продължителна трудова дейност, по-скоро са се включвали епизодично в дейности в сферата на земеделието/животновъдството или в социални програми за временна трудова заетост. Една от интервюираните уточнява, че е работила в чоранен цех за срок от 2 години. По данни от личните истории на жените: 5 от тях никога не са извършвали трудова дейност в условията на свобода, а други 3 от тях са получавали доходи от проституция.

35-годишна участничка в проекта споделя: *„Все бях зад граница – в Германия, в Италия. От 20-годишна възраст по 5-6 месеца в годината работя „по пътищата на Европа“. Употребявах „нико“, хероин. Доходите ми бяха от проституция – нямам един ден трудов стаж. Слагам точка. . . Започнах на 35 години на 13.06.22, не желая повече да живея в миналото си, дори искам да го изтрия. . . Осъдена съм за разпространение на дрога. Казвам на синовете си да учат и да бъдат достойни хора. Аз завърших 5 клас, но чета и пиша красиво. . . Образованието е важно, ако желаеш да имаш работа, семейство, добър живот.“*

Преобладаващият дял от участничките посочват, че бащите и дядовците им също са били без професия. Част от тях са посочили, че бащите и дядовците им са били ангажирани по-продължително или сезонно в строителството, земеделието или животновъдството, дърводобива. Една участничка уточнява, че професията и на баща ѝ, и на дядо ѝ е била „джамбазлък“. Друга участничка посочва, че дядо ѝ и баща ѝ са работили в текстилна фабрика. Трета анкетирана посочва, че баща ѝ е работил на различни места през по-голямата част от живота си: *„В лаярна в Плевен, в „Чистотата“, в месокомбинат“*. Четвърта участнич-

93%

са без участие в
продължителна
трудова дейност.

ка уточнява, че не знае какво е работил дядо ѝ, а баща ѝ е работил в циментов завод.

Броят и срокът на последните присъди на жените, участвали в проекта, варира. Според срока на наложеното последно наказание лишаване от свобода е от 5 месеца до 2 години и 8 месеца. Според броя на осъжданията на лишаване от свобода и попадането им в затвора, картината за жените е следната: 9 участнички, или малко над 64% от жените са за първи път в затвора, 2 участнички, или малко над 14 % са за втори път, 1 участничка, или малко над 7% от жените участнички в проекта е за трети път в затвора, 2 жени, или малко над 14 % са за шести път в затвора.

Доминират престъпленията против собствеността: кражбите са в 9 от всичките 14 случая.

Данните за присъдите в пет случая предоставят детайлите по останалите криминални истории.

Една от участничките е осъдена за това, че е държала акцизни стоки без бандерол – 58.325 кг фино нарязан тютюн за пушене, с пазарна стойност 11 665 лв., като деянието е извършено повторно – престъпление по чл. 234, ал. 3, т. 1 и 2 от НК. Търпи наказание лишаване от свобода в размер на 5 (пет) месеца, при първоначален общ режим.

Друга участничка изтърпява наказание в размер на 1 година лишаване от свобода, наложено по описа на Специализирания наказателен съд за участие в организирана престъпна група на територията на област Сливен, България, създадена с цел да върши съгласувано в страната престъпления по чл. 252, чл. 143 и чл. 213а от НК – престъпление по чл. 321, ал. 3, пр. 2, т. 2, вр. ал. 2 от НК.

Трета участничка е осъдена за това, че в периода 11.01.2018 – 06.07.2018 г. като пълнолетно работоспособно лице продължително време не се е занимавала с общественополезен труд, като е получавала нетрудови доходи по непозволен и неморален начин, чрез проституция – престъпление на основание чл. 329, ал. 1 НК.

Четвърта участничка, освен извършителка на кражби е и с присъда за непредумишлено убийство като съизвършителка: чрез нанасяне на удар с неустановен по делото дървен предмет в областта на главата, причинила смърт по непредпазливост – престъпление по чл. 124, ал. 1, пр. 2, вр. чл. 129, ал. 2, вр. ал. 1, вр. чл. 20, ал. 2, вр. ал. 1 от НК, като съдът налага 2 години лишаване от свобода при първоначален общ режим.

Пета участничка изтърпява условно наказание в размер на 6 месеца лишаване от свобода за притежание на наркотични вещества, след което – ефективно наказание в размер на 11 месеца лишаване от свобода за извършени кражби.

№ по рег	Пол	Възраст	Местоживее	Семейно положение	Образование	Предишна съдимост/ История на правонарушението	Престъпление
1	Ж	35 г.	Град	Неомъжена	Основно	Постъпва за първи път в затвора. С 4 съд. решения – 2 глоби, 8 месеца л.св., отложени за срок от 3 години, и глоба, пробация	По чл. 329 от НК, чл. 354а от НК
2	Ж	46 г.	Град	Живее на семейни начала. Майка на 8 деца – дадени за осиновяване и в приемна грижа	Начално	Постъпва за 6-и път в затвора. С 13 съд. решения – 3 условни и 10 ефективни присъди, общо 8 години и 2 месеца л.св., изтърпени наказания в затвора	По чл. 194, ал. 1 от НК, чл. 195, ал. 1 от НК, чл. 196, ал. 1, т. 1 НК. Последно наказание – по чл. 196, ал. 1, т. 1 от НК
3	Ж	40 г.	Град	Вдовица, с 2 деца	Начално	Постъпва за 6-и път в затвора. С 32 съд. решения. Общо – 16 години и 3 месеца л.св., изтърпени наказания в затвора	По чл. 194, ал. 1 от НК, чл. 195, ал. 1 от НК, чл. 196, ал. 1, т. 1 от НК. Последно наказание – по чл. 196, ал. 1, т. 1 от НК
4	Ж	24 г.	Град	Омъжена, с 2 деца	Начално	Постъпва за първи път в затвора. С 2 съд. решения за кражби. Общо – 7 месеца л.св., изтърпени в затвора	Кражби
5	Ж	29 г.	Село	Омъжена, с 2 деца	Начално	Постъпва за 2-ри път в затвора. С няколко съд. решения – 1 условна и 2 ефективни присъди. Общо – 2 години и три месеца	По чл. 194, ал. 1, вр. чл. 63, ал. 1, т. 3 от НК; чл. 195, ал. 1, вр. чл. 63, ал. 1, т. 3 от НК. Последна присъда – по чл. 194, ал. 1 от НК, по няколко присъди, които са групирани в общ размер 2 години л.св.

6	Ж	37 г.	Град	Разделена със съпруга си, майка на 2 дъщери	Начално	Постъпва за първи път в затвора. С 4 съд. решения – 1 глоба, 2 пробации, 1 ефективна присъда. Последна присъда – 8 месеца л.св.; и 2 години условна присъда	По чл. 392, ал. 2 от НК, чл. 194, ал. 3 от НК Последно съд. решение – условно наказание в размер на 2 години л.св. на осн. чл. 198, ал. 1 от НК; и за кражба в размер на 8 месеца л.св.
7	Ж	53 г.	Село	Разделена със съпруга си. Има 1 осиновена дъщеря	Незавършено начално образование	Постъпва за 3-ти път в затвора. С 6 съд. решения – 5 години и 8 месеца ефективни присъди. Последна присъда – 2 години л.св.	По чл. 194, ал. 1 от НК, чл. 196, ал. 1 от НК. Последното наказание в размер на 2 години л.св. за извършено престъпление по чл. 199, ал. 1, т. 4, вр. чл. 198, ал. 1 от НК
8	Ж	57 г.	Село	Омъжена, с 2 деца	Основно образование	Постъпва за първи път в затвора. С 2 съд. решения за едно и също деяние – общо 8 месеца л.св. Последната присъда – 5 месеца л.св. с изпитателен срок от 3 години	И двете ефективни присъди са по чл. 234 от НК
9	Ж	29 г.	Град	Омъжена, с 2 деца	Начално образование, незавършен 5-и клас	Постъпва за първи път в затвора. С 4 съд. решения – обществено порицание, пробацая и 2 ефективни присъди за кражби Последните наказания – общо 10 месеца л.св. Изтърпява 2 наказания за кражби, съотв. 4 месеца л.св. и 6 месеца л.св.	По чл. 197, т. 1, вр. с чл. 194, ал. 1 от НК

10	Ж	21 г.	Граг	Омъжена, Майка на 3 деца: 2 дадени за осигуряване, 1 - в приемно семейство, предстои му реинтеграция	Начално образование	Постъпва за първи път в затвора. С 2 съд. решения - условно наказание за притежание на наркотични вещества в размер на 6 месеца л.св., след което ефективно наказание в размер на 11 месеца л.св. за извършени кражби. Общо - 17 месеца л. св.	
11	Ж	40 г.	Граг	На семейни начала, майка на 2 деца	Неграмотна, не е посещавала училище	За 2-ри път в затвора. С 3 съд. решения. Търпи общо наказание в размер на 6 месеца л.св. за извършени кражби	По чл. 194, ал. 1 от НК, чл. 381 от НПК и чл. 215, ал. 1 от НК
12	Ж	48 г.	Село	Омъжена, с 3 деца	Начално образование, има незавършен 6-и клас	Постъпва за първи път в затвора. С 1 съд. решение. От 2022 г. търпи наказание в размер на 1 година л.св., по описа на Спец. наказателен съд, за участие в организирана престъпна група	По чл. 252, чл. 143 и чл. 213а от НК - престъпление по чл. 321, ал. 3, пр. 2, т. 2, вр. ал. 2 от НК
13	Ж	43 г.	Граг	На семейни начала, без деца	Начално образование	Няма предишна съдимост. Постъпва за първи път в затвора. С 2 присъди, общо - 2 години и 3 месеца. За причинена смърт по непредпазливост съдът налага 2 години л.св. при първоначален общ режим. За престъпление отнемане на чужди движими вещи е осъдена да търпи наказание в размер на 3 месеца л.св.	Престъпление по чл. 124, ал. 1, пр. 2, вр. чл. 129, ал. 2 от НК. Второ престъпление по чл. 197, т. 1, вр. чл. 194, ал. 1 от НК и чл. 54, ал. 1 от НК
14	Ж	35 г.	Граг	Омъжена, майка на 2-ма сина	Начално образование	Постъпва за първи път в затвора. С 5 съд. решения - 2 глоби и 2 отложени присъди л.св.: за 3 и за 8 месеца, общо 11 месеца. Изтърпяла заменено наказание пробация по присъда от 2020 г. - 7 месеца 24 дни л.св. при първоначален общ режим на изтърпяване	Едно съд. решение по чл. 194 от НК и 4 съд. решения по чл. 354а от НК

МЪЖЕ

Според образователната степен

Разпределението им е, както следва: участниците, посочили, че нямат образование, са 4, или близо 29%; с начално образование са около 14 %; с основно образование са 7, или 50 %. Един от участниците е посочил, че никога не е посещавал училище и е неграмотен, а един е посочил, че е със средно образование.

Според семейния статус

Живеещите с партньорка/съпруга са 7, или 50 %; живеещите сами (разделени със съпрузи или партньори) също са 7, или 50%.

Според трудовата заетост и професионалната квалификация

4% от мъжете определят себе си като лица без професия, като близо 43% са посочили, че професията им е в сферата на строителството (в България и извън страната); близо 29 %, или 4 участници упражняват наемен почасов труд в земеделието и животновъдството (в България и извън страната). Двама от участниците заявяват, че доходите им основно са от „джамбазлък“ – кражби и търговия с коне в страната. Същите двама уточняват, че професията и на бащите, и на дядовците им е била „джамбазлък“.

По-голямата част от участниците посочват, че бащите им са работили в строителството или като животновъди и не помнят професиите на дядовците си. Четирима участници споделят, че не общуват с бащите си и не познават дядовците си.

Броят и срокът на присъдите и при участвалите в проекта мъже варират

Според срока на последното наказание лишаване от свобода: от 6 месеца до 7 години и 7 месеца.

Обобщението на данните за броя на ефективните присъди лишаване от свобода и за сумарния им срок при мъжете: при тях варира от 1 до 30 ефективни присъди; сумарният срок на наложени наказания – 38 години и 2 месеца.

7
са извършили
кражба

Един участник за 13 години – от 2004 до 2017 – е осъждан 16 пъти, с общ срок на ефективните присъди лишаване от свобода: 23 години и 9 месеца.²⁴ Друг участник за 34 години – в периода 1986 – 2020 г., е осъждан 30 пъти, с общ срок на лишаване от свобода 38 години и 2 месеца.²⁵

Доминират престъпленията кражба – 7 от участниците. Двама са извършили грабеж.

Един е осъден за притежание на наркотични вещества, един за измама и един за управление на МПС без шофьорски документ, един за вещно укривателство.

№ по рег	Пол	Възраст	Место-живеене	Семейно положение	Образование	Предишна съдимост/История на правонарушението	Престъпление
1	М	36 г.	Село	Живее на семейни начала с майката на 2-те му деца. Непо-стоянно	Основно образование	Осъждан, както следва: от 2004 до 2017 г. общо 16 пъти – 15 ефективни присъди. Общ срок на ефективните присъди л.св. – 23 години и 9 месеца. С 3 условни присъди с общ срок 8 години и 6 месеца	По чл. 195, 196, 199 от НК; и по чл. 384, 381 от НК
2	М	28 г.	Село	Разделени, баща на 2 деца	Неграмотен, не е посещавал училище	Постъпва за пореден път в МЛС. Общо 9 години в затвора. Последното, 9-о наказание, е от 2021 г. – осъден на 1 година и 10 месеца л.св. Осъждан, както следва: от 2010 до 2017 г. общо 8 пъти, по чл. 195, 197 от НК – 8 присъди. Общ срок на ефективните присъди л.св. – 7 години и 2 месеца. С 2 пробации – 3 години и 6 месеца, и с 1 условна присъда със срок 2 години	С 9 съд. решения: 8 по чл. 195, 197 от НК; основание за 9-о съд. решение е по чл. 196 ал. 1, т. 2, вр. чл. 29 от НК

24 Същият участник в проекта през 2022 г. получи 17-а ефективна присъда лишаване от свобода за срок от 2 години и 4 месеца, като в рамките на изпълнение на проекта срокът му на престой в затвора нарасна на 26 години и 1 месец.

25 Същият участник в проекта през 2022 г. получи поредна, 31-ва ефективна присъда. Така в рамките на изпълнение на проекта през 2022 г. срокът на престоя му в затвора нарасна.

3	М	58 г.	Граг	Женен	Основно образование	Осъждан, както следва: от 1986 до 2019 г. – общо 29 ефективни присъди л.св. Общ срок на ефективните присъди л.св. заедно с последната 30-а присъда от 2020 г. – 38 години и 2 месеца	По чл. 195, 196, 251 и 253 от НК
4	М	31	Село	Неженен	Неграмотен, без степен на образование	Осъждан за грабежи. Последно съд. решение – осъден на 4 години л.св.	По чл. 199, ал. 1, т. 4, чл. 29 от НК
5	М	23 г.	Граг	Неженен. Няма деца.	Завършено начално образование	Последно съдебно решение от 28.05.2021 г. Осъден е на 2 години л.св. при строг режим	По чл. 196, ал. 1, т. 3 и т. 4 от НК
6	М	22 г.	Граг	На съпружески начала С 2 деца.	Начално образование – в 6-и клас прекъсва образованието си	Предходни присъди – условна и ефективна. Последно, трето осъждане: 2021 г. – налагане на най-тежкото от няколко наказания, срок – 1 година и 5 месеца	Чл. 195, ал. 2 от НК, по негов разказ
7	М	34 г.	Граг	На съпружески начала. Няма деца	Основно образование, завършен 7-и клас	За 2-ри път е в затвора. Последно осъден на 23.02.2022 г. Осъден на 8 месеца л.св. при строг режим и глоба от 450 лв. – по чл. 343а, ал. 2, вр. чл. 55, ал. 1 от НК	По чл. 343а, ал. 2 от НК, вр. чл. 55, ал. 1 от НК
8	М	50 г.	Граг	Женен	Средно образование	За 5-и път е в затвора. Правонарушението е извършено под въздействието на алкохол. Осъждан многократно за насилствени престъпления и кражби	По чл. 129, 195, 198, 199, 152, 214 от НК
9	М	25 г.	Граг	Неженен. Няма деца	Основно образование	Осъждан многократно по чл. 194 195 и 215 от НК. Настоящото осъждане е от 2020 г. – на 2 години л.св. при строг режим	По чл. 194 195 и 215 от НК

10	М	34 г.	Град	Неженен	Основно образование (8-и клас)	Осъждан многократно за кражби. Първата си присъда получава преди навършване на пълнолетие	По чл. 199, ал. 4 от НК, по негов разказ
11	М	54 г.	Град	Разведен. На съпругески начала	Основно образование	Осъждан	По чл. 195, ал. 2 от НК, по негов разказ
12	М	31 г.	Град	Неженен	Няма основно образование	Осъждан 6 пъти, за първи път преди 18 години	По чл. 354, ал. 1 от НК, по негов разказ
13	М	38 г.	Град	Неженен	Основно образование	Осъждан	По чл. 195, ал. 2 от НК, по негов разказ
14	М	36 г.	Град	На съпругески начала	Основно образование	Осъждан	По чл. 195, ал. 2 от НК

2.

Преживявания на лишените от свобода преди, по време на изтърпяване на наказанието и след освобождаването

Преди освобождаването

Престой в затвора – описание на самооценките

Периодът на последния престой, прекаран в някой от четирите затвора в гр. Бобов дол, Пазарджик, Сливен и София, варира за участниците в проекта, както бе посочено: за жените – от 5 месеца до 2 години и 8 месеца; за мъжете – от 6 месеца до 7 години и 7 месеца. На участниците бяха зададени няколко въпроса, свързани с тяхната идентичност и с преживяванията им в местата за лишаване от свобода (МЛС), с разбирането им за проявления на дискриминация, с техните очаквания за живота след освобождаването им.

ЖЕНИ

Преобладаващият дял от участничките бяха дружелюбни по време на интервюта преди предстоящото им освобождаване, но повечето от тях не бяха особено енергични, а по-скоро притеснени за бъдещия си живот на свобода. По време на първите срещи на изследователския екип с тях им бяха зададени няколко въвеждащи въпроса за трудностите, които са срещали в затвора.

„Затворът за мен е „тъмна дупка“ – нямам приятели тук, не общувам с никого“

Участничките бяха запитани за оценката им, свързана с живота и с атмосферата в МЛС.

- На въпроса за взаимодействието с другите затворници отговорите варират от: *„Затворът за мен е „тъмна дупка“ – нямам приятели тук, не общувам с никого“ до „Разбирам се с всички, най-вече с момичетата от моето помещение – през деня работят, връщат се в 17:00, общуваме, помагаме си в ежедневието. Веднъж седмично ходим заедно на лавката в корпуса на затвора – обичайно си купуваме кафе, цигари. Аз си купувам и боя за коса. В затвора имаме фризьорка и маникюристка – едно от момичетата. . . Нямаме проблеми помежду си.“* Една от участничките посочи: *„В затвора има много интриги и много завист. Трудно, дори почти невъзможно е да се изградят искрени отношения с други лишени от свобода. Самата аз съм участвала в няколко сбивания.“* Друга участничка подчерта: *„Затворът е мрачно място. Тук моите мечти си отидоха.“*
- На въпроса за взаимоотношенията с персонала всички участнички отговарят, че не са имали проблеми със служителите в затвора. Една участничка внесе нюанси: *„Някои служителки от надзорно-охранителния състав са по-груби. Позволяват си да ни крещят, но и ние не им прощаваме – отговаряме със същото. Не сме виновни, че те са огорчени от живота. Ние да не би да не сме.“*

100 процента от мъжете също отговарят, че не са имали конфликти със служителите от затвора.

- На въпроса за взаимодействието с роднини/приятели извън затвора (когато идват на свияждане, ако идват) близо 86%, или 12 от участничките отговарят, че имат контакти с някого от семейството си. На въпроса дали имат близко обкръжение извън МЛС (семейна и приятелска среда) всички участници отговарят, че имат близки – или родители, или деца, или съпрузи/партньори. Три участнички споделиха, че познатите им не знаят, че са в затвора. Не биха искали да знаят, защото се срамуват. Малко над 14 %, или 2 от 14 участнички уточняват, че контактите им с роднините им са епизодични – причината при едната участничка е нейният начин на живот (клошарство, скитничество), а при другата – отчуждеността помежду им (повечето от близките ѝ са в чужбина).

Някои от отговорите на този въпрос:

„Сестра ми идва на свияждане. С нея и с нейните двама сина съм най-близка.“; „Двете ми деца и съпругът ми идват по два пъти всеки месец на свияждане. Семейството ми ме очаква. Нямам търпение да се прибра вкъщи. Веднага тръгваме на море с децата. Толкова съжалявам, че направих тази грешка с кражбата – бях в магазин, дръпнах на една жена чантата. Няма да се случи отново подобно нещо.“; „С никого в затвора не съм била особено близка. С децата си и с мъжа си съм най-близка. Липсват ми.“; „Нямам близки отношения с нито един член от семейството си. На свияждане ми идва единствено мъжът, с когото живея.“ (бел. Бивш сутеньор на лишена от свобода); „Завършила съм 6-и клас, никога не съм работила. От джебчийството, което може да се каже е професията ми, си изкарвах по 15-20 000€. Семейството ми е от калдарашите. Живеем добре, имаме хубава къща. Баща ми и дядо ми са самоуки строители.“; „Мешерето е нашият съдник – с него се съобразяваме.“; „Разчитам на подкрепата на дъщеря си и на сестра си, диагностицирана съм с биполарно психично разстройство. Дъщеря ми и внуците ми са моят живот. С тях съм живяла, след като се разделих със съпруга си. И сега ще отида при тях, а на другия ден ще заведа внуците в зоологическата градина.“; „Срам ме е, че съм в затвора. Съседите в село не знаят. В затвора нямам приятелки. Опората ми е семейството. Да работя и да съм до децата си – това е желанието ми. Нищо не може да ме върне в затвора!“.

Участниците бяха запитани и за техните очаквания и подготвеност за живота на свобода.

Всички жени участнички в проекта, заявиха, че очакват с нетърпение деня на освобождаването си. В отговорите за очакванията си след излизане на свобода участничките най-често свързваха мечтите за своето бъдеще с грижа за децата си, с тревоги за здравето си, с проблеми в намирането на работа, със страховете за осигуряването на доходи.

Отговорите при жените очертаха следната картина: 13 от жените, или над 93% заявяват, че се тревожат за бъдещето си на свобода.

Един от отговорите бе: „*Страхувам се да не се върна пак към живота, който искам да забравя. Ще потърся работа – нямам големи надежди, но с метлата ще се справя.*“.

93%
се тревожат за
бъдещето си на
свобода

Друга участничка се разплака при отговора на този въпрос, бе видимо разстроена по време на първата си среща с представителя на БХК в затвора в Сливен, проведена на 13.07.2022 г.: „*Тревожа се най-вече за развитието на онкологичното си заболяване. През ноември 2021 г. ме оперираха и едната ми гърда бе отстранена, поставен ми е имплант. През април 2022 г., по време на престоя ми в затвора в Сливен, на контролния преглед, извършен в Онкологичен кабинет в МБАЛ – Стара Загора, получих уверение, че състоянието ми се подобрява. Лекарят от Медицин-*

ския център в затвора в Сливен също каза, че всичко върви добре – нямам разсейки, лекарствата дават добро отражение. Контролните прегледи потвърдиха подобрението на състоянието ми. Основната ми тревога е как ще се справя навън...“.

Трета интервюирана сподели: „*Притеснена съм къде ще живея – живея със съпруга си и свекъра си, не зная точен адрес, зная адреса на майка си и на брат си – при тях ще се настаня в началото. Вие дали можете да ми помогнете за намиране на жилище?“.*

Отговорът за плановете и очакванията на четвърта участничка: „*Планирам да замине за Амстердам, да бера лалета и да си печеля добри пари.*“.

Интервюираните бяха помолени да направят и самооценка (да определят своята идентичност, да посочат своите силни и слаби страни, положителни качества и таланти).

От резултатите може да се обобщи, че преобладаващият дял от участниците определят своята личност положително. Нито една участничка не би нарекла себе си „престъпничка“. 12 участнички в проекта, или 86% от жените считат себе си за добри хора и родители – „*добър човек*“, „*грижовен родител*“, „*добра майка и съпруга*“ бяха част от самооценките. Повечето от интервюираните търсят причините за попадането си в затвора извън себе си – „*бедност*“, „*неграмотност*“, „*лошо влияние на улицата и приятели*“, „*липсваща семейна среда*“, „*живот в детски институции*“.

Запитани за своята идентичност, всички участнички са категорични: „*Не се считам за родена престъпничка*“.

Сред конкретните отговори на жените са: „Нямах работа, нямах средства за прехрана, затова крадах...“; „Направих го под въздействието на дрогата.“; „Крада, за да оцелея...“; „Не съм лош човек, по сърце съм весела, добра.“; „Грижовна майка съм, но гладът е лош съветник.“; „Крадах, но не защото съм лош човек, а от нужда.“; „Работлива съм. Работех 14 години в Испания. На 22 години заминах. Бях наета най-вече в кухни на ресторанти, барове, хотели. После бях наета в Дом за възрастни хора. Понаучих испански. Говоримо. Върнах се в България през 2016 г. Живеехме в София, под наем, заедно с мама. Събрахме се с едно момче. И после стана този побой, осъдиха ме на 2 години лишаване от свобода за непредумишлено убийство. Имам и присъда за кражба. Тъжен човек съм вече. Плача често, особено напоследък. Тревожа се много за здравето си, заради онкологичното ми заболяване...“.

Запитани дали имат занимания/хоби, отделни участнички заявяваха, че обичат да слушат музика, да пеят, да танцуват. Посочено любимо занимание за жените е и готвенето.

Някои от отговорите: „Обичам музиката. Софи Маринова е любимата ми певица.“; „Обичаме да ходим с внучетата в зоопарка: „Хайде, бабо, води ни разходка, така ми казват.“; „Не ми остава време за самата мен. Едва свързваме двата края. Мъжът ми почина. За шести път влизам в затвора, нямам време за радост в живота.“; „Обичам децата си. Очаквам да се прибера, да им сготвя нещо вкусно – готвя вкусно. Обичам да готвя в свободното си време. Също да слушам чалга, да ходя на бар, в сладкарница – да ям сладолед.“.

От анкетираните жени 3 са посочили, че пеят добре и обичат музиката, а 7 – че обичат да готвят и готвят добре. Близо 36 %, или 5 от жените смятат, че нямат слаби страни. Малко над 64%, или 9 от анкетираните участнички не могат да определят свои силни страни – те намират себе си за недостатъчно образовани, лекомислени. Малко над 28% смятат за свои слаби страни зависимостите си – 2, или малко над 14% посочват себе си за зависими от алкохол, други 2, или още 14% признават, че са били зависими от наркотични вещества. Две участнички посочват, че са избухливи и сприхави. Една споделя, че тъгува често и е загубила мечтите си.

Малко над 28%, или 4 участнички посочват, че са били дискриминирани по полов и етнически признак в ежедневието си, преди да попаднат в затвора. Една от участничките подчерта, че това ѝ се е случило и по време на проекта, при опита ѝ да си намери работа. Заради ромския ѝ произход, по нейна оценка, не е получила добри предложения от Дирекция „Бюро по труда“ (ДБТ): „Винаги ми предлагат работа в рибното предприятие – там е влажно, работим по цял ден във вода, мирише, става ми лошо...“.

МЪЖЕ

Повечето мъже също бяха добре настроени и дружелюбни по време на интервюта преди предстоящото им освобождаване. По време на първите срещи на изследователския екип с тях им бяха зададени няколко въвеждащи въпроса за трудностите, които са срещали в затвора.

Участниците бяха запитани за оценката им, свързана с живота и атмосферата в МЛС.

- На въпроса за взаимодействието с другите затворници отговорите варират от: *„Тежко е много тука. Не ми се влиза вече. Затворът е тежина.“* и *„Затворът е лошо място. Да виждаш света само от прозорец... Много пъти исках да умра. Имам два опита за самоубийство.“* до *„С всички сме си добре. Трябва да си помагаме заедно сме тука. Защо да си го правим по-лошо? Ми, аз като го видя, примерно оня, че ме гледа как ям, как съм облечен, а той само помията тука от кухнята получава, как да не му дам. И така ми отиват и моите пари за лавка.“*; *„Някои хора не ми харесват, примерно интригите, които се въртят вътре, политиканти, дето се опитват да вземат нещо от тебе, не съм с хора, които аз съм си избрал. На първо място не ми харесва компанията... В затвора е много важно с какъв човек си се събрал. Има една поговорка – с какъв се събереш, такъв ставаш... Тука в затвора има много наркомани, повечето са за кражби, има и за убийства. Но тези, които са за убийства, те са даже по-добри от тези, които са за кражби.“*
- На въпроса за взаимоотношенията с персонала 93%, или 13 от 14 участници в проекта отговарят, че нямат проблем с персонала. Един от участниците е силно подозрителен към затворническата администрация поради грешно изчисление на остатъка от присъдата му, макар грешката да не е в негов ущърб. *„Малко ми остава. Трудно ми е да повярвам. Мисля си, че няма да ме пуснат. Вкарвам се в параноя с тея кръстчета и дни. Мисля, че няма да ме пуснат...“*. Същият човек не е бил пуснат от МЛС за погребението

„Затворът е лошо място. Да виждаш света само от прозорец... Много пъти исках да умра.“

на майка си: „Заради техните наказания не можах да си отида на погребението на майката. Разбиха ми психиката...“.

- На въпроса за взаимодействието с роднини/приятели извън затвора (когато идват на свиждане, ако идват) близо 43%, или 6 от участниците отговарят, че получават свиждания. 78%, или 11 от тях имат контакти с някого от семейството си по телефона. На въпроса дали имат близко обкръжение извън МЛС (семейна и приятелска среда) всички участници отговарят, че имат близки – родители или деца, или съпрузи/партньори. Един участник сподели, че познатите му не знаят, че е в затвора. Излъгал е, че е извън страната, от срам. Друг каза, че знае, че има роднини навън, но след смъртта на майка си се чувства напълно сам. Трети ни информира, че за целия период престой в затвора (2 години) е имал две свиждания – идвали са майката и сестрите му. Изключително са близки с майка му, поддържат връзка по телефона, но тя не може да си позволи да идва по-често заради непосилния за семейството разход за пътуване. По твърдения на С., едно идване струва 170 лв. – разход, който те трудно могат да си позволят.

Участниците бяха запитани и за техните очаквания и подготвеност за живота на свобода. Всички мъже заявиха, че очакват с нетърпение деня на освобождаването си. В отговорите за очакванията си след излизане на свобода, участниците най-често свързваха с готовността за нов живот и с убеждението, че са в затвора за последно. Както и при жените, основните притеснения бяха свързани с финанси – намиране на работа, жилище.

Повечето участници в проекта са настроени оптимистично към живота си на свобода след излизането им от затвора. Участник със сравнително по-дълга присъда попита: „Ама, госпожо, верно ли навън за 1 ден работа плащат по 100 лева надница? Че те ако толкова плащат, за какво му е на човек да краде!“ Друг заяви: „Ще работя и няма да правя белѝ. Сигурен съм, че няма. Никакъв алкохол няма да пия. Ще ми помогне майка ми, брат ми. Те са добри хора.“.

Във връзка с тяхната подготвеност за живот на свобода някои от участниците бяха попитани знаят ли как да се регистрират в Бюрото по труда, за да търсят работа и как след това да вземат еднократна помощ. Отговорът на един от мъжете демонстрира, че формата, в която му е била предоставена тази информация е явно неефективна: „Дойдоха тука някакви... Не знам... Жени... Говореха как да се отнасяме като излизаме навънка. Разправят там да се пазим да не влизаме... Ще гледам някак си да отида на морето да работя... Бюрото по труда не помага.“.

Запитани за своята идентичност, участниците от мъжки пол отговаряха различно. От „Като никой се възприемам в момента. Пълнен клошар.

Така се възприемам в момента.“ до „Аз съм момче, което знае как да се оправя навсякъде. Умен съм. Работи ми мозъка. Знам как да избегна конфликт. Не съм някой да се бия и да се карам. Мен всички ме харесват.“. От „Ами аз съм правонарушител.“ до „Аз съм човекът, който започва нов живот.“.

„Ако трябва да се представя, ще кажа така: казвам се..., искам работа, ако може...“

Други отговори бяха: „Аз съм синът на майка ми и чичото на племенниците ми.“; „Ако трябва да се представя, ще кажа така: казвам се..., искам работа, ако може... Затвора не го мисля вече, година и половина изкарах там, избих от училище 4-5 месеца. Само с брат ми се чувам от всички от затвора, никой друг.“.

Близо 43%, или 6 участници посочват, че са били дискриминирани по етнически признак в ежедневието си, преди да попаднат в затвора. Повечето смятат, че етносът им ги възпрепятства да си намерят по-добра работа. Един участник смята, че е получил по-висока присъда, защото е ром. Някои смятат, че и по време на изтърпяване на наказанието си са пренебрегвани заради етноса си.

Престой в затвора – описание на външната оценка²⁶

В този раздел от доклада самооценките по време на изтърпяване на наказанията на лишените от свобода в четирите затвора са съпоставени с външните оценки за лишените от свобода, направени от инспектори по социални дейности и възпитателна работа. Целта е да бъде очертана по-близка до реалната етнографска картина.

ЖЕНИ

1. **К.В.Н.** постъпва за първи път в затвора. Търпи наказание по протоколно определение на Окръжен съд, с което е заменена неизтърпяната част от наказанието – пробация в размер на 1 година 1 месец и 14 дни, наложено по НОХД от 2019 г. от РС, с наказание 6 месеца и 22 дни лишаване от свобода, която да търпи при първоначален общ режим. Наказанието изтърпява в затворническо общежитие

²⁶ Данните са предоставени на БХК от администрациите на затворите в гр. Бобов дол, Пазарджик и София – за мъжете, и в Сливен – за жените, със съгласието на лишените от свобода. Те представят погледа на инспекторите по социални дейности и възпитателна работа в затворите.

от открит тип (ЗООТ) в Сливен. Осъдена е за това, че в периода 11.01.2018 – 06.07.2018 г. в гр. П. като пълнолетно работоспособно лице продължително време не се е занимавала с общественополезен труд, като е получавала нетрудови доходи по непозволен и неморален начин – чрез проституцията – престъпление на основание чл. 329, ал. 1 от НК. К.Н. е с местожителство в гр. П. В условията на свобода съобщава, че не упражнява трудова дейност. Споделя, че употребява наркотични вещества. Твърди, че е с основно образование, но в условията на затвора след получен документ по служебен път за налично образование е включена в общообразователна дейност като ученичка в 7-и клас, който не успява да завърши. В затвора е устроена на работа в бригада „Изделия за декорация“, като работи 8 месеца, допуска отсъствия и преустановява трудовата си дейност по собствено желание през април 2022 г. Дисциплинарно проявена – с наложени общо 3 броя дисциплинарни наказания. Не е награждавана. Не поддържа връзка с близките си (роднините) – няма свиждания с тях. Отчетен е висок риск от рецидив.

2. **В.Р.В.** постъпва за шести път в затвора. Призната за виновна в това, че на 30.05.2020 г. в гр. П. извършила кражба, като отнела чужди движими вещи – мобилен телефон марка „Самсунг“, модел „Нотн 10“, на стойност 1132,02 лв., 1 бр. чанта на стойност 14.40 лв. и 1 бр. ключ с ключодържател на стойност 10 лв., всичко на обща стойност 1156,42 лв. от владението на Е.Ж. от същия град, собственост на М.Г. от същия град, без тяхно съгласие с намерение противозаконно да ги присвои, като деянието е извършено в условията на опасен рецидив – престъпление по чл. 196, ал. 1, т. 1 от НК, поради което страните се съгласяват на споразумение, по силата на което обвиняемата В.В. се осъжда на наказание лишаване от свобода в размер на 1 година. Наказанието търпи при първоначален строг режим. Начало на наказанието: 16.08.2021 г. В условията на свобода, по данни на В.В., трудовата ѝ заетост не е голяма. Заявява, че работи в чужбина ежегодно, по за няколко месеца. В условията на затвора не желае да се включи в трудова дейност. Твърди, че е с начално образование, по време на престоя е включена като ученичка в 5-и клас, но впоследствие се отказва и допуска множество неизвинени отсъствия. Дисциплинарно проявено лице – чести словесни и физически конфликти с други осъдени и други нарушения. Не е награждавана. Не желае да се включва в дейностите по осмисляне на свободното време. Поддържа връзка с лица от мъжки пол, някои от други затвори, но не и с близките си (роднините). Отчетен е висок риск от рецидив.
3. **Д.М.А.** постъпва за шести път в затвора. Осъдена е за престъпление на основание чл. 196, ал. 1, т. 1 от НК за срок от 2 години лишаване от свобода, което съдът намалява с 1/3. Така определеното ѝ намалено наказание, което е за срок от 1 година и 4 месеца, Д.А. търпи при първоначален строг режим. Начало на наказанието: 30.06.2021 г. По данни на осъдената, тя е с начално образование,

В условията на свобода работи кратко и епизодично. В условията на затвора при настоящия престой е устроена на работа в бригада „Изделия за декорация“, като се справя с възлаганите задачи, въпреки че не успява да постигне нормите в пълен обем. Включена и в образователна дейност като ученичка в 5-и клас – редовно е посещавала учебните занятия. Има дисциплинарни прояви – регистрирана физическа саморазправа с друга осъдена. Влиза в пререкания и конфликтни ситуации. Не е награждавана. Пасивна в организирани дейности за осмисляне на свободното време. Отчетен висок риск от рецидив.

4. **М.Г.Х.** постъпва за първи път в затвора. Осъдена за кражби, като първо търпи наказание в размер на 4 месеца лишаване от свобода, а след това – 3 месеца лишаване от свобода при първоначален общ режим на изтърпяване в ЗООТ. Няма предишна съдимост. Лицето заявява, че е с начално образование и полага инцидентно трудова дейност в условията на свобода. В условията на затвора е включвана в образователна дейност. Полагала доброволен труд. Включена и завършила две специализирани групови работи – „Умения за мислене“ и „Професия Майка“. Няма налагани дисциплинарни наказания, но по повод допуснати нарушения са прилагани корекционни мерки. Не е награждавана. Включва се епизодично в другите дейности по осмисляне на свободното време. Отчетен среден риск от рецидив.
5. **Н.Н.Н.** постъпва за втори път в затвора в Сливен. Осъдена за престъпления на основание чл. 194, ал. 1 от НК – по няколко присъди, които са групирани в общ размер на 2 години лишаване от свобода. Наказанията търпи при първоначален общ режим в ЗООТ „Рамануша“. По данни на Н.Н., в условията на свобода имала само няколко месеца трудова заетост. С начално образование. В условията на затвора не желае да се включи в общообразователна дейност. Полага доброволен труд, но с променливи нагласи. Включва се в дейностите по осмисляне на свободното време според ресурсите и възможностите си. Награждавана 7 пъти с писмена похвала – за сценични изяви и индивидуални задачи, свързани с трудовата ангажираност. Същевременно е системен нарушител – има наложени общо 5 дисциплинарни наказания – за конфликти с другите осъдени, за непристойно поведение. С многобройни провеждани индивидуално корекционни мерки на въздействие, за допуснати нарушения и конфликтни ситуации, за които няма налагани дисциплинарни нарушения. Включена в групова програма „Умения за мислене“. Отчетен среден риск от рецидив.
6. **Я.Я.Г.** постъпва за първи път в затвора. На основание чл. 198, ал. 1 от НК осъдена да изтърпи условно наказание в размер на 2 години лишаване от свобода и за кражби – в размер на 8 месеца лишаване

от свобода. По данни на лицето, заявила е, че е с начално образование, като в условията на МЛС е включена в образователен процес като ученичка в 1-ви клас. За времето на престой се включва в началото и на двете учебни години, като впоследствие губи интерес и се отказва. Декларира, че в условията на свобода не полага общественнополезен труд. По време на престоя в затвора е устроена на работа в бригада „Изделия за декорация“, но след един работен ден се отказва. Полага инцидентно доброволен труд. Дисциплинарно проявена – системен нарушител, наложени общо 8 дисциплинарни наказания за разнородни прояви. Лицето е некритично към действията си, склонна да повтаря едни и същи грешки. Не проявява желание за ангажиране с конструктивни дейности. Със среден риск от рецидив, но в горните му граници. Заявява, че в условията на свобода системно употребява наркотични вещества. По време на изтърпяване на наказанието не поддържа връзка с близките си.

7. **Л.Д.П.** постъпва за трети път в затвора. Осъдена да изтърпи наказание в размер на 2 години лишаване от свобода за извършено престъпление по чл. 199, ал. 1, т. 4, вр. чл. 198, ал. 1 от НК. По нейни данни, е с незавършено начално образование. Заявява, че е трудово ангажирана предимно в програмите за временна трудова заетост като хигиенистка към Общината в гр. Т., но от 2011 г. е трайно безработна. В условията на МЛС полага доброволен труд, според настроението си – непостоянна. Включена в общообразователна дейност – посещавала редовно учебните занятия. Отказва да се включва в конструктивни дейности. При този престой запазва стабилна поведенческа линия – няма допуснати дисциплинарни нарушения. Не е награждавана. Отчетен риск от рецидив в горните граници на среден.
8. **П.Г.К.** постъпва за първи път в затвора. Осъдена за това, че държала акцизни стоки без бандерол: 58,325 кг фино нарязан тютюн за пушене, с пазарна стойност 11 665 лева, като деянието е извършено повторно – престъпление по чл. 234, ал. 3, т. 1 и 2 от НК. Търпи наказание лишаване от свобода, в размер на 5 (пет) месеца, при първоначален общ режим. Заявява, че е с основно образование. Не е включвана в образователен процес. Съобщава единствено за трудова заетост около 6 месеца – към „Чистота“ в гр. Пл. В условията на затвора не проявява особен интерес към полагане на трудова дейност – отказва да работи на външен работен обект. С пасивно поведение, в предлаганите дейности по осмисляне на свободното време се включва единствено като зрител. Няма налагани наказания за времето на престой, не е награждавана. Със среден риск от рецидив.
9. **Е.Г.Г.** постъпва за първи път в затвора. Изтърпява две наказания за кражби в размер, съответно на 4 месеца лишаване от свобода и 6 месеца лишаване от свобода. По данни на осъдената, в условията на свобода не полага общественнополезен труд. Със завършен 5-и

клас. По време на изтърпяване на наказанието не е включвана в общообразователна дейност – постъпва няколко месеца след започване на учебната година. Полага доброволен и възмезден труд на територията на ЗООТ. Участва и завършва специализирана групова работа „Умения за мислене“. Наградена веднъж с писмена похвала за участие в сценична изява. Няма наложени наказания, но са ѝ отправяни забележки за участие в конфликтна ситуация. Отчетен висок риск от рецидив.

10. **В.Е.В.** Постъпва за първи път в затвора. Търпи условно наказание за притежание на наркотични вещества в размер на 6 месеца лишаване от свобода, след което – ефективно наказание в размер на 11 месеца лишаване от свобода за извършени кражби. Няма предишна съдимост. По нейни данни, е с начално образование, в условията на свобода не полага общественополезен труд. Употребява наркотични вещества. В условията на затвора включена в общообразователна дейност, като не успява да завърши втория срок и не се явява на поправителна сесия. Устроена на работа в бригада „Изделия за декорация“, но системно допуска самоотлъчки и отказва да работи. Наложени общо 6 дисциплинарни наказания, включително и за физически саморазправи с други осъдени. Не е награждавана. В дейностите по осмисляне на свободното време се включва много рядко – пасивна, основно е зрител. Лицето е с неустойчиво поведение в условията на МЛС. Отчетен висок риск от рецидив.
11. **С.В.С.** е за втори път в затвора. Търпи общо наказание в размер на 6 месеца лишаване от свобода за извършени кражби. По данни на лицето, е неграмотна, не е посещавала учебни занятия. Полагала трудова дейност около 2 години в чорепен цех и година и половина преди задържането – по социална програма към общината. Преглед краткия престой в затвора (по-малко от 2 месеца) не е включвана в образователен процес и не е полагала трудова дейност. Не е награждавана, няма налагани дисциплинарни наказания. Рискът от рецидив е среден.
12. **Б.М.Б.** постъпва за първи път в затвора. Търпи наказание в размер на 1 година лишаване от свобода, наложено по описа на Специализирания наказателен съд, за участие в организирана престъпна група на територията на област Сливен, Р. България, създадена с цел да върши съгласувано в страната престъпления по чл. 252, чл. 143 и чл. 213а от НК – престъпление по чл. 321, ал. 3, пр. 2, т. 2, вр. ал. 2 от НК. По данни на лицето, е със завършен 6-и клас, в условията на свобода полага трудова дейност епизодично като земеделска работничка. По време на престоя си в ЗООТ не проявява интерес и не се включва в дейностите по осмисляне на свободното време. Подава заявление за полагане на доброволен труд, но реално не полага такъв. Регистрирани словесни конфликти с останалите осъдени по повод ползване на телефонния апарат. Не е награждавана

и няма наложени дисциплинарни наказания. Рискът от рецидив е среден.

13. **Е.С.К.** няма предишна съдимост. Постъпва за първи път в затвора. Обявявана за общогържавно издирване (ОДИ). Има следните две наложени наказания: 1. С присъда от 2019 г. е призната за виновна в това, че на 24.02.2019 г. около 21:30 ч. в гр. София в общински поземлен имот, в съучастие като съизвършител с Д.Ц., съизвършител, чрез нанасяне на удар с неустановен по делото гървен предмет в областта на главата причинила на В.И. смърт по непредпазливост – престъпление по чл. 124, ал. 1, пр. 2, вр. чл. 129, ал. 2, вр. ал. 1, вр. чл. 20, вр. ал. 1 от НК, като съдът налага 2 години лишаване от свобода при първоначален общ режим. 2. С протокол от 2020 г. е призната за виновна в това, че на 20.12.2019 г. за времето от 12:00 до 13:00 часа от стая на първи етаж в къща, находяща се в т.нар. Файтонджийско селище в с. К., отнела чужди движими вещи – парична сума в размер на 3240 лв. – престъпление по чл. 197, т. 1, вр. чл. 194, ал. 1 от НК и чл. 54, ал. 1 от НК, като е осъдена да търпи наказание в размер на 3 месеца лишаване от свобода при първоначален строг режим. Заявява, че е с начално образование. Работила около 15 години в Испания. В България твърди, че е била земеделски работник. По време на престоя си в затвора е устройвана в затворническа кухня, но след конфликт е преназначена в бригада „Изделия за декорация“ – там се справя добре със задълженията си. Впоследствие след установено заболяване е пусната в прекъсване на изпълнението на наложеното наказание и не работи по здравословни причини. Не е изявявала желание за включване в общообразователна дейност – постъпва в затвора след започване на учебната година. Допуска 4 дисциплинарни нарушения, за които е санкционирана – за вербални и физически конфликти с други осъдени лица. Склонна да реагира агресивно и опозиционно. Липсва активност от нейна страна по отношение на съпътстващите конструктивни дейности. Не е награждавана. Отчетен среден риск от рецидив.
14. **Б.К.И.** постъпва за първи път в затвора. Изтърпяла заменено наказанието пробация по присъда от 2020 г. на районен съд – 7 месеца и 24 дни лишаване от свобода при първоначален общ режим на изтърпяване. По данни на лицето, е с начално образование, не полага общественополезен труд в условията на свобода. Употребява наркотични вещества. В условията на затвора не е включвана в образователна дейност поради започването на учебната година. Полага доброволен труд в ЗООТ „Рамануша“, но липсва системност – понякога не излиза на работа или работи за кратко. Пасивна, проявява незаинтересованост по отношение на конструктивните дейности. Няма налагани дисциплинарни наказания, но са прилагани индивидуални корекционни разговори по повод конфликти с други осъдени. Наградена веднъж с писмена похвала. На лице е висок риск от рецидив.

МЪЖЕ

1. **В.С.Г.** постъпва за пореден път в МЛС. Последното наказание от 2021 г., с което на основание чл. 196, ал. 1, т. 2, вр. чл. 29 от НК е осъден на 1 година и 10 месеца лишаване от свобода за това, че на 11.09.2021 г. в с. В., община П., в условията на опасен рецидив в съучастие с Г.Т.С. е отнел чужди движими вещи – 2 бр. кобили на обща стойност 200 лв. – от владението на Б.Ш. с намерение противозаконно да ги присвои. Начало на наказанието: 11.09.2021 г. Осъждан, както следва: от 2004 до 2017 г. общо 16 пъти – 15 ефективни присъди по чл. 195, 196, 199 от НК; 1 присъда по чл. 384, 381 от НК. Общ срок на ефективните присъди лишаване от свобода: 23 години и 9 месеца. С 3 условни присъди с общ срок 8 години и 6 месеца. По данни на В.Г., е с основно образование, завършено в ТВУ-с. Керека. Има умения на гърводелец след курс на обучение в поправителен дом (ПД) в Бойчиновци. В условията на свобода трудовата му дейност е епизодична. Последната му ангажираност е била във фабрика за производство на велосипеди, където е бил общ работник. С оценка за среден риск от извършване на нови престъпления. Криминално минало: рано настъпила криминализация. Начин на живот и обкръжение: социална среда на близкия приятелски кръг, склонен към манипулация от други лишени от свобода. Не е реализирано включването му в трудов процес в затвора. Наказван три пъти, с „изолиране в наказателна килия за срок от 14 денонощия“, „извънредно дежурство по поддържане на чистота и хигиена за срок от 7 дни“ и с „писмено предупреждение“ – за „физическо насилие“ и „словесна саморазправа“ с други лишени от свобода (на 07.07.2021 г. – „изолиране в наказателна килия за срок от 14 денонощия“ затова, че на 27.06.2021 г. „е нарушил установения ред, като заедно с други лишени от свобода упражнил физическо насилие спрямо друг лишен от свобода, довело до спукване на тъпанчето на ухото му“).
2. **Г.Т.С.** постъпва за пореден път в МЛС. Последното наказание е от 2021 г., с което на основание чл. 196, ал. 1, т. 2, вр. чл. 29 от НК е осъден на 1 година и 10 месеца лишаване от свобода затова, че на 11.09.2021 г. в с. В., община П., в условията на опасен рецидив в съучастие с В.Г. е отнел чужди движими вещи – 2 бр. кобили, на обща стойност 200 лв. – от владението на Б.Ш. с намерение противозаконно да ги присвои. Начало на наказанието: 11.09.2021 г. Настоящо правонарушение: извършил е 3 кражби, провокиран от липсата на средства. Осъждан, както следва: от 2010 до 2017 г. общо 8 пъти по чл. 195, 197 от НК – 8 присъди. Общ срок на ефективните присъди лишаване от свобода: 7 години и 2 месеца. С 2 пробации – 3 години и 6 месеца, и с 1 условна присъда със срок 2 години. Не притежава професионална квалификация, в условията на свобода се е ангажирал епизодично с обща работа. Оценка на риска за извършване

на нови престъпления – във високи стойности. Криминално минало: рано настъпила криминализация на личността. Образование и обучение – напълно неграмотен, отказва включване в училище и в специализирани програми за ограмотяване. Никога през живота си не е упражнявал трудова дейност, в условията на пенитенциарната изолация също не изяви желание за включване в трудов процес. Доходите му са били преди всичко от извършените престъпления, а не от трудови доходи. Обкръжението му е изцяло асоциално про-явена среда. Манипулируем и зависим от други лишени от свобода. Наказван е 7 пъти: с „изолиране в наказателна килия“, „извънредно дежурство за поддържане на чистота и хигиена“, „писмено предупреждение“, за „психически тормоз“, „словесна саморазправа“ и „физическо насилие“ над лишени от свобода. (удар с юмрук в главата, бутане и гърпане, групово насилие и спукано тъпанче на лишен от свобода), за други нарушения на установения ред („взел неправомерно от затворническата столова 2 парчета месо“, „осъществил нерегламентиран контакт и опитал да вземе от друг лишен от свобода бутилка от 0,5 л с алкохол“, „държал при себе си заготовка за алкохол“). Слаб личностен и интелектуален ресурс. По време на престоя си в затвора в Пазарджик не е поддържал контакти със свои близки.

3. **М.М.Ф.** е роден през 1964 г., женен, с основно образование, без професия, с известни трудови умения в сферата на строителството. Израснал в многодетно малцинствено семейство, с нисък социален статус. Има трима братя и две сестри. Бащата системно е употребявал алкохол и е упражнявал физически и психически тормоз над членовете на семейството. Отгледан в условията на сериозни материални затруднения. Формирането му протича в малки улични групи, занимаващи се с престъпления. В условията на свобода е трудово неангажиран. Разчита изцяло на приходи от джебчийски кражби и от игри на хазарт. От последното си наказание е освободен на 01.04.2020 г. Осъждан, както следва: от 1986 до 2019 г. – общо 29 пъти по чл. 195, 196, 251 и 253 от НК, 29 ефективни присъди лишаване от свобода. Общ срок на ефективните присъди лишаване от свобода: 38 години и 2 месеца. Осъден със споразумение, одобрено на 22.07.2020 г., и е признат за виновен затова, че на 12.06.2020 г. в условията на опасен рецидив и продължавано престъпление е направил опит да отнеме чужди движими вещи на обща стойност 376.60 лв. от владението на различни лица, като деянието е останало недовършено по независещи от дееца причини, поради което и на основание чл. 196. ал. 1 от НК е осъден на 2 години лишаване от свобода. Поставен на строг режим. Осъденият има богат пенитенциарен опит от затвора в Пазарджик. Допуснал е едно дисциплинарно нарушение, за което е наказан. Към служителите е сервилен. Степента на риска от рецидив е определена като висока. Отчетени са следните проблемни зони: криминално минало – гледа на джебчийството като на естествен начин

на препитание и прехрана; нагласи – признава извършеното асоциално деяние, но не осъзнава степента му на обществената опасност; взаимоотношения – нарушени още в ранното му детство, пребивавал основно в институционална среда; трудова заетост – в условията на свобода никога не е работил. Начин на живот и обкръжение: в близкия му семеен кръг почти всички се препитават с джебчийство, злоупотребяват с алкохол. След освобождаването му от затвора ще се върне да живее при семейството си в Асеновград. Надява се да бъде стимулиран от Дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП). Не е наясно с какво точно ще се занимава, тъй като никога не е работил. Няма как да се отдели от криминалното си обкръжение и много скоро ще извърши ново престъпление, най-вероятно джебчийска кражба.

4. **А.Г.К.** е неграмотен, без степен на образование. Лишеният от свобода е преведен от затвора в София на 07.08.2020 г. Признат за виновен за това, че на 15.06.2018 г. в гр. София е отнел чужди движими вещи на стойност 231,20 лв. от владението на А.В.П., като употребил затова сила и деянието е извършено в условията на опасен рецидив, поради което съдът го осъжда по чл. 199, ал. 1, т. 4 от НК на 4 години лишаване от свобода. Начало на наказанието: 16. 08. 2018 г. В затвора се проявява като личност с нисък интелект, към останалите е добронамерен и отстъпчив. Отнася се с респект към служителите. Не декларира желание за трудово устройване. Незаинтересованост към социалните дейности. Ясно изразени дефицити: користно-насилствен извършител. Криминално минало: осъждан за грабежи. Отношение към правонарушението – не приема присъдата за справедлива; образование – неграмотен; трудова заетост – няма трудови навици; злоупотреба с алкохол – повлиява негативно върху поведението му; разчита на средства, придобити от правонарушения; начин на живот и обкръжение – приобщен към хора с трайно утвърдени криминални нагласи. Не е посещаван от никого в затвора в Пазарджик. След освобождаването му ще живее в гр. София. Прогнозата е неблагоприятна поради изградените криминални нагласи.
5. **И.Е.Г.** Роден е през 2000 г. в Б. Неженен. Няма деца. Завършено начално образование. Професия – няма. Споделя за системна злоупотреба с психоактивни вещества (ПАВ) и с алкохол в условията на свобода. Лишеният от свобода е израснал в многодетно ромско семейство – той е 7-ото от 12 деца, в недобри битови условия. Майката е работила като чистачка, бащата – в сметосъбирането. Изключван от училище за множество бягства. Приобщава се към лица с девиантно поведение. Извършва първото си престъпление на 9 години. Регистриран в детска педагогическа стая (ДПС). Настанен в дом за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ). През 2013 г. е настанен в ТВУ-Варненци. От 14-годишна възраст след загубата на родителите си употребява ПАВ и алкохол. На 15-годишна възраст е направил опит за самоубийство, по негови думи.

През 2017 извършва първото си правонарушение и през 2018 г. попада в условията на изолация за първи път в затвора в Белене. През 2018 г. изтърпява присъда и в затвора в гр. Бобов дол. В недобри отношения е с братята и сестрите си. Настоящото осъждане е от 28.05.2021 г. Осъден е на 2 години лишаване от свобода за престъпление по чл. 196, ал. 1, т. 3 и т. 4 от НК при строг режим. Постъпва в затвора на 22.03.2021 г. В затвора са констатирани високи стойности на риска от рецидив и вреди. Настоящо правонарушение: извършил кражба в условията на опасен рецидив под въздействие на ПАВ. Многократно осъждан. За пореден път е в затвора. Склонен към деструктивно поведение. Първи контакт с полицията – под 18-годишна възраст. Нелегалните печалби са основен източник на доходи. От ранна детска възраст попада в криминално проявена среда. Злоупотреба с алкохол и с наркотици. Емоционални проблеми: има леки притеснения затова, че е за пореден път е в затвора. Ранна криминализация. Не разпознава проблемите си. Не си поставя цели. Настанен във втора група в затвора. В общността заема среден социален статус. Комуникативен, с весел нрав. Чувства се добре в пенитенциарната система. С широк кръг контакти в затворническата общност. Настанен в спално помещение със своя брат К.Е.Г. Подпомаган е като социално слаб. Не получава материална подкрепа от близки. Посещаван е един път от близки по време на престоя си в МЛС. Проявява интерес към възпитателните дейности и към мероприятията в МЛС. Може да чете, да пише и да смята. Записан за ученик в 7-и клас през учебната 2021/2022 година. Регистрира периодично отсъствия, но завършва успешно 7-и клас. Не е наказван. Не е награждаван. (21.12.2022)

6. **П.С.К.** На 21 години. Образование – начално. Професия – няма. Националност – българин. Етническа принадлежност – ром. Вероизповедание – християнин. Отгледан в многодетно ромско семейство, той е най-малкото от 10 деца. Отгледан от майка си и баща си, при формален контрол върху поведението. Липсвали са грижи и внимание. Отчуждение в семейството. На 5 години е настанен в ДДЛРГ в гр. Дупница заедно с един от братята си; там завършва начално образование. На 11-годишна възраст е реинтегриран от майката. В 6-и клас прекъсва образованието си и започва работа в строителството. През този период се приобщава към криминално проявени лица и започва да злоупотребява с ПАВ и с алкохол. На 15 години заживява на семейни начала с непълнолетната си приятелка и имат две деца. На 18 години извършва първото си правонарушение под въздействието на алкохол и ПАВ, осъден условно. Работи в Германия 3 месеца. След завръщането си извършва второ правонарушение и попада за първи път в условията на изолация. Настоящо осъждане: през 2021 г. за 1 година и 5 месеца – наложено е най-тежкото от няколко наказания. Постъпил в затвора на 28.02.2020 г. Първоначално разпределен в ЗООТ „Самораново“ и след изясняване на правния му статус е настанен на 12.03.2022 г.

В затвора в гр. Бобов дол. При направена оценка са констатирани средни стойности на риск от рецидив. Установени криминални нагласи. Разчита на собствени доходи и на доходите на съпругата си. Друг източник на доходи са кражбите. Злоупотреба с алкохол. Злоупотреба с ПАВ – от 12-годишна възраст. Присъщи са му енергичност, импулсивност. Правонарушенията му – кражби на коли и др. – са свързани с импулсивност. Наказван е дисциплинарно три пъти. В един от случаите е наказан с изолиране в наказателна килия за 7 денонощия, затова, че на 14.06.2022 г. при извършване на обиск и претърсване в шкаф, ползван от него, е намерено найлоново пликче с хероин. На 29.06.2022 г. е освободен от затвора.

7. **В.Р.И.** Осъден на 23.02.2022 г. и признат за виновен затова, че на 18.03.2021 г. в гр. Р. по време на едногодишен срок от наказанието му за управление на МПС без съответното свидетелство за управление е извършил такова деяние, а именно – управлявал лек автомобил. Осъден по чл. 343а, ал. 2 от НК, вр. чл. 55, ал. 1 от НК на 8 месеца лишаване от свобода при строг режим и глоба от 450 лв. В.И. е единствено дете, отглеждан от 2-годишен от двамата си родители. След раздялата на родителите му грижите за него са поети от баба му. Завършва 7-и клас и прекъсва образованието си. Работи в сферите на земеделието и строителството. Има приятелка и дете. Не поддържа контакт с родителите си. За втори път е в затвора. С определен среден риск от рецидив. Разпознава част от проблемите си и разрешава една част от тях. Постъпил в затвора в гр. Бобов дол на 18.01.2022 г. В затвора работи като общ строителен работник до изтърпяване на наказанието си. Не е наказван, не е награждаван по време на престоя си в изолация.
8. **Н.К.М.** е за пети път в затвора. Роден през 1973 г. в гр. П. Професионални умения – дърводелец, строителство. С ромски етнически произход. Израснал е в добри материални условия, бил е второто от 4 деца. Тренирал футбол, играл е и народни танци. Баща му е бил възкрателен към образованието и извънкласните му занимания. Завършва средно образование в гр. Б. През 1989 г. сключва граждански брак, има две деца. Постъпва в казармата, там регистрира бягство и е осъден за първи път от Военен съд. Две години работи към БДЖ – поддръжка на жп линии, гр. П. Започва да регистрира криминални престъпления. Започва работа в завод за токоизправители като шлосер, една година остава на тази работа. Упражнил физическо насилие над началника си и попада за първи път в Софийския затвор през 1995 г. Една година по-късно е преместен в затвора в гр. Бобов дол, където завършва курс по готварство и работи в кухнята. Условно предсрочно освободен (УПО). Започва работа в строителството. Извършва насилствени престъпления и кражби. Отново постъпва в затвора в гр. Бобов дол през 2017 г. Отново УПО. Последното му правонарушение е извършено под въздействието на алкохол. Получава морална подкрепа от съпругата си и частична финансова помощ от по-големия си брат. Осъждан

многократно по чл. 129, 195, 198, 199, 152, 214 от НК. Постъпил в затвора на 13.03.2022 г., освободен на 16.09.2022 г. Констатиран висок риск на рецидив. Проблемни зони: осъждан многократно за корисни и насилствени престъпления. Има нарушена условна присъда. Регистрира бягство от охранявана среда. С утвърдени криминални прояви. Нелегални печалби са основните му източници на доходи. Навън контактува предимно с осъждани лица. В затвора не се разбира с всички лишени от свобода. Склонен към агресивни прояви. Декларира дискриминационни нагласи към ромския етнос.

9. **С.А.Р.** Роден е през 1998 г. в гр. С. Не е женен, няма деца. Завършил е 6-и клас. Професионални умения – общ работник. Израснал е в ромско семейство, третото от 6 деца. Родителите му се разделят, когато С.Р. е на 3 години. Поради невъзможност на майката да осигури прехраната на семейството С.Р. е настанен в ДДЛРГ в гр. Петрич. Остава в дома до 15-годишна възраст. Употребява марихуана и това е основната причина за криминалното му поведение. Осъден за първи път през 2015 г. Следват осъждания през 2016 и 2017 г. Осъден и през 2018 г. Осъждани са и баща му, и брат му, и сестра му. Претърпял операция на сърцето в детска възраст. Осъждан многократно по чл. 194, 195 и 215 от НК. Настоящото осъждане е от 2020 г. – признат е за виновен за това, че на 04.09.2020 г. е отнел чужди вещи от мазе на къща в гр. С. на обща стойност 94,94 лв., за което е осъден на 2 години лишаване от свобода при строг режим. Постъпил в затвора на 14.10.2020 г., освободен на 09.06.2022 г. Оценка – висок риск на рецидив. Проблемни зони: извършил кражба в условията на опасен рецидив, осъждан като непълнолетен, за трети път е в затвора, живее в условията на свобода в пренаселеното жилище на баба си, няма професионална квалификация, работил като общ работник, извършва кражби и грабежи и харчи за наркотици. Употребява марихуана и алкохол от детските си години.
10. **Д.Н.Б.** Роден в с. Б. Не е женен, няма деца. Настояща присъда за грабеж – 7 години и 7 месеца. Завършил 8-и клас. Като дете е отглеждан от майка си. Чете и пише много добре. Пише поезия. Рецитира много. В затвора участва активно в празненствата, в организирани мероприятия, награждаван е неколкократно. В добри отношения с персонала на МЛС. За изкарване на доходи в МЛС понякога изпълнява незаконни поръчки на други затворници. Използван е от тях като „шило“ – упражнява насилие върху други лишени от свобода по поръчка. Наказван е. Осъждан неколкократно за кражби, с по-кратки от настоящата присъди. Преди пълнолетие извършва първо нарушение и получава пробация. На 17 години (2010 г.) изтърпява присъда в Бойчиновци. От 2010 до 2016 г. често влиза в затвора и излиза на свобода. В този период не се задържа на свобода за повече от няколко месеца. Настоящата му присъда започва през 2016 г. След излизане го чака пробация за 1 година и 6 месеца по споразумение – за кражба, която е извършил като непълнолетен. Не

посещава пробационната служба и получава присъда лишаване от свобода в края на 2022 г., чието изпълняване все още не е започнало.

11. **М.М.М.** Роден през 1968 г. Имал е 3 жени, от които има общо 8 деца и 9 внуци. Двама от внуците му са настанени в център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), единият е починал. Бил е в затвора много пъти, предимно за кражби. Завършил е 4-ти клас, но е неграмотен. Изпитва затруднения в комуникацията и изказа, вероятно поради ниската степен на образование. Няма агресивни прояви.
12. **А.Х.Т.** Има няколко предишни присъди, „6 или 7“. Първата е условна, преди да навърши 18 години. След това лежи в Самораново и в гр. Бобов дол общо 7 пъти. Според майка му, между излизанията изкарва по няколко месеца на свобода и отново влиза „вътре“. Последният път между двете присъди минават 11 месеца. Малко преди да замине с нея да работи в Италия в края на август, го хващат на автогарата в Благоевград, когато се готви да открадне 30 лева. Получава 1 година и 7 месеца ефективна присъда, от които излежава 1 година, 2 месеца и 17 дни. Няма основно образование. Няма професия.
13. **С.А.К.** Информацията за този участник в проекта е описана в съответствие с неговия разказ. От интервюта става ясно, че С.А.К. е роден през 1987 г. в гр. С., със средно образование. Женен с 3 деца. Работил е като строител, включително извън страната. Има две сестри и един брат. Близък е с роднините си и се срамува, че е попаднал в затвора. Настоящата му присъда е 6 месеца. По време на престоя си в затвора е в неконфликтни отношения с персонала. Няма проблеми и с другите лишени от свобода.
14. **Х.Х.Х.** – Информацията за предисторията на този участник е описана в съответствие с неговия разказ. От интервюта става ясно, че роден е през 1989 г. Живее с партньорка, има едно дете от нея – момче. Има още три деца от две жени – 2 момичета от едната, и 1 момиче – от друга. За първи път е в затвора, за притежание на 8 грама марихуана, но има и предишна условна присъда. Осъден е на 8 месеца лишаване от свобода. Има завършен 10-и клас. Преди влизането в затвора е работил в кухня за бързо хранене. Грамотен, любезен, изглежда спретнат.

Освобождаването

(Придружаване, ритуали, проблеми, тревоги)

Нито един от участниците не се съгласи да бъде придружаван през целия ден на освобождаването. Придружаване до дома и разговор с близките беше оптималното, което беше позволено на изследователите. В повечето случаи, и особено при мъжете, първоначалното интервю след освобождаване се провежда пред затвора. Повечето хора изказват желанието си да прекарат този ден в присъствието само на най-близките си.

Тези, които са очаквани от семейството си в деня на излизането от затвора, са по-малко склонни да бъдат придружени до домовете си още в първия ден на излизането. Голяма част от отпадналите участници, особено от мъжки пол, които се отказват от изследването веднага след излизане на свобода, са тези с постоянно налична семейна среда и с по-добро финансово положение. Един от отказалите се участници изрази силно възмущение от идеята, че в първия му ден на свобода ще бъде придружен от външни на семейството му лица. Такова навлизане в личното му пространство за него бе достатъчно основание да се откаже от своето участие в изследването.

От наблюденията, осъществени в деня на освобождаването, става ясно, че мъжете са по-склонни да изпълняват ритуали при излизане от МЛС. Един от участниците взема няколко камъчета от земята и ги хвърля назад към входа на затвора. Ритуалът символизира надежда, че човекът няма да се върне в тази сграда.

Друг участник откъсва парченце от обходния лист, който всеки лишен от свобода трябва да попълни, преди да бъде освободен. Изпълнявайки този ритуал обаче, откъсва и част от подписа на началника на затвора. Това предизвиква силно раздразнение у представителя на затворническата администрация и участникът в проекта е затворен в приемната килия на входа на затвора. Първоначално началникът разпорежда мъжът да бъде оставен там до последния възможен момент и да бъде освободен в края на работния ден. Благодарение на присъствието на изследователи от БХК, които посрещаха участника в изследването, в крайна сметка той бе освободен сравнително бързо. Служителите на затвора са запознати със свързаните с излизането от затвора суеверия и даже понякога напомнят на новоосвободените да изпълнят някой ритуал.

Участниците, които демонстрираха тревожност в деня на освобождаването си, бяха тези, които не са получавали свиждания по време на престоя си в МЛС и които не бяха посрещнати от свои близки. Те се притесняваха дали и кой ще ги посрещне на адреса, на който отиваха. Един от тях - М.М.Ф, който бе посрещнат само от изследователите,

промени дестинацията на пътуването, като не пожела да бъде закаран до дома на жена си, където беше заявил, че ще живее в интервютата преди своето освобождаване. М. поиска да бъде оставен на гарата в гр. Пловдив, като обясни, че сам ще се придвижи от гарата до дома на свои роднини в града. В продължение на изследването стана ясно, че той вече няма дом, а жена му го е изоставила отдавна. Предстоеше му живот на улицата.

Участниците, които бяха посрещнати от свои роднини или близки, не демонстрираха тревога в деня на освобождаването си. Те бяха нетърпеливи да се приберат и да отпразнуват завръщането си.

**„градът, в който
е живяла през
последните години
и се струва чужд и
враждебен“**

Изключение правят две лица: К.В.Н. бе посрещната от двама мъже. Единият беше представен за неин партньор, който я е посещавал в затвора, а другият бе негов приятел. В продължение на пътуването от затвора в Сливен до Пловдив тревожността на К. нарастваше бързо. С навлизането в Пловдив, тя изрази притеснението си, че всичко е променено, макар да е отсъствала едва 6 месеца. Сподели, че градът, в който е живяла през последните години и се струва чужд и враждебен. Тревожността ѝ нарасна до степен на сълзи непосредствено преди слизането на изследователя от колата на нейните близки. Тя не пожела да бъде съпроводена до дома си.

П.С.К. бе посрещнат от майка си и пастрока си. Макар участникът да бе щастлив, че вече е на свобода, стана ясно, че ден преди излизането е получил дисциплинарно наказание „изолация“. П. сподели, че не знае дали скоро няма да се върне отново в затвора. В продължение на изследването стана ясно, че П. е извършил престъпление – в килията му са намесени 3 грама прахообразна субстанция, която при извършен тест реагира положително на психоактивното вещество хероин

Картографиране (проследяване) на завръщането

Първа седмица на свобода

ЖЕНИ

1. **К.В.Н.** След освобождаването си от затвора в Сливен К.Н. изпълнява пробаця за срок от 3 години. Два дни след освобождаването си тя напуска дома на бившия си приятел К.П. поради налаган натиск, по нейни думи, „да излезе отново на улицата и да се занимава с проституция“. Според К. П., К.Н. е имала връзка с бивш негов приятел, след което той е пожелал да се разделят. По време на срещата с екипа на БХК К.Н. е облечена в чисто облекло – с пола и блуза, усмихната е и изглежда добронамерена. Тя изразява удовлетворение от подкрепата, която получава от ОСИН-П., звено „Пробаця“, и се чувства обнадеждена за бъдещето си. К. живее в село К., при приятел, чието име не посочва. Тя посочва за контакт инспекторите по пробаця М.М. и Т.Г., които наблюдават пробацията ѝ и ѝ помагат за трудова реализация. К.Н. напуска село К. и прекарва известно време при приятелка.
2. **В.Р.В.** Живее в град Пл. с приятеля си М. Разговаря с детето си по телефона. Синът ѝ живее в гр. Д., където е отглеждан от Р.В., племенница на В. Изразява намерение да замине в Германия.
3. **Д.М.А.** Първото интервю след излизането от затвора е проведено в град С. в квартала по местоживееене. Изследователят се запозна със сестра ѝ М.А. и с две от децата ѝ – А. и Б. В момента на интервюто Д.М.А. е без работа. Посещава ДБТ в града, където иска да се регистрира като безработна. Получава отказ за регистрация, защото е станала жертва на измама преди последната си присъда – да подпише документи, които я определят като собственик на фирма за бране и търговия с череша. Д. споделя, че има проблеми с отношенията си с роднините на починалия си съпруг и не се вижда често с тях. Тя разчита да вземе децата си, които се отглеждат от свекърва ѝ (майката на починалия ѝ съпруг), когато намери работа и има доходи, и разчита и на подкрепата на новия си партньор, който се очаква да излезе от затвора през януари 2023 г. Планът им е да намерят жилище под наем по местоживееене – в ромската махала в гр. С. БХК изпраща писмо до ДБТ в

гр. С. за съдействие и проверка на случая на Д.А. Дирекцията отговаря, че не е отказвала регистрацията ѝ за безработица и че има налични работни места в общината. Те също разясняват, че имат екип, който работи с бивши затворници и е готов да помогне в случая на Д. А. На 18.08.2022 г. в телефонен разговор се уточнява, че в ДБТ в гр. С. е насрочена среща с Д.А. за 22.08.2022 г., за да започне работа. Следват почти ежедневни разговори по телефона с Д.А. Тя потвърждава, че е отишла на работа в рибно предприятие в гр. С. Въпреки това, според нейните думи, не ѝ предлагат обещаната работа, а наемат други хора. Д.А. има конфликти с персонала и напуска предприятието.

4. **М.Г.Х.** живее в град С. и изразява затрудненията, които среща след освобождението си. Тя все още не е започнала работа и няма достатъчно средства. Планира да отиде заедно със свекърва и свекъра си в Нидерландия, но те все още не са заминали. Не се е регистрирала в ДБТ.
5. **Н.Н.Н.** Живее в село Т. Няма работа, има финансови затруднения, основно полага грижи за децата си. Има подкрепата на семейството си.
6. **Я.Я.Г.** По данни на нейни близки, Я. живее заедно със свекърва си в ромската махала в град П. през първите няколко дни от освобождаването си, но напуска дома си съвсем скоро.
7. **Л.Д.П.** Живее в къща, закупена от дъщеря ѝ, в село М.В. След писмо от БХК с молба за подкрепа при интеграцията на Л.Д.П. тя е посетена от представители на общинските власти и на социалните служби. Последните изразяват готовност да окажат съдействие на Л.Д.П. за издаване на лична карта, с която тя да се регистрира в ДБТ-Севлиево.
8. **П.Г.К.** Косвено - чрез интервю с дъщерята на П.К. - е получена информация, че тя е живее сама в село Б., подадена е молба за издаване на лична карта. Предстои ѝ да се регистрира в следващите дни в ДБТ към ДСП по местоживееене.
9. **Е.Г.Г.** живее в град Пл. със съпруга си и с двете си деца. Е. е предоставила в РПУ документа с информация от затвора в Сливен. Предстои ѝ регистрацията в ДБТ и подаване на документ за предоставяне на социална помощ в ДСП. Планира да напусне страната, след като забраната ѝ за пътуване отпадне.
10. **В.Е.В.** живее в град Кл. с мъжа си, баба си и баща си. Притежава лична карта и има предстоящи срещи в ДБТ и ДСП. В. изрази надежда да започне работа и съобщи, че има среща в Отдел „Закрила на

детето“ (ОЗД) към ДСП, където заедно със съпруга си са заявили желание да реинтегрират своя 3-годишен син Л.В.

11. **С.В.С.** Живее в град С. Посочила е неверен номер за връзка. Установен е контакт с общината за съдействие по реинтеграцията на С.
12. **Б.М.Б.** Живее в село Г. със съпруга си и децата си в добре поддържан и спретнат дом. В съседни къщи живеят техни роднини, с които семейството поддържа близки отношения. През първата седмица на свобода Б.М.Б. се регистрира в ДБТ и посещава ДСП. В двете структури са потвърдени възможности за подкрепа, включително насочване към работа и предоставяне на еднократна помощ. Б. изразява желание да подаде и заявление за помощ за отопление, но ѝ е обяснено, че е пропуснала срока.
13. **Е.С.К.** Живее с партньора си в село К. Регистрира се в ДБТ.
14. **Б.К.И.** Живее в град Ст. З. в дома на майка си, за чиято смърт е научила скоро. Разчита на финансовата подкрепа на брат си. Няма работа.

МЪЖЕ

1. **В.С.Г.** получава личната си карта в РПУ -Р. със съдействието на изследователя на БХК – бе закаран до общинския център и бе представен на дежурния състав в РПУ. През първата седмица В. започва работа – строителство на къща, Т.К. е частният му работодател. Доходите, които получава в момента на срещата с него през първата седмица на свобода, са 30 лв. на ден.
2. **Г.Т.С.** още не е подал в РПУ -Р. документи за издаване на лична карта. Не е започнал работа.
3. **М.М.Ф.** Излъгал е за семейството си. Не получава подкрепа от тях – те са го изоставили. Не е стигнал до град А. Спи на пейка пред хотел „Тримонциум“ в Пловдив.
4. **А.Г.К.** Първоначално отива в село Й. Г., при брат си и снаха си. Там живее и майка му, но в деня на освобождаването му е хоспитализирана. Още първата седмица е изгонен от снаха си заради пианство и, силно разстроен, отива в гр. С. при приятели.
5. **И.Е.Г.** След освобождаването си с неохота се съгласява да говори с изследователя. Живее в град Б. с родителите си, чичо си, леля си и двете си сестри. По телефона казва, че се чувства добре, подал е документи за еднократна помощ и се регистрирал в ДБТ. През първата седмица е празнувал – със семейството си и с приятелите си.
6. **П.С.К.** Гостува на сестра си в град К. Не се е събрал с жена си, но са в добри отношения и планират да уредят родителските права на двете си деца така, че той да е настойник на едното, а тя на другото. П. извършва престъпление в деня на освобождаването си и очаква дело. Смята, че ако е попечител на едното си дете, ще получи съчувствие от съдията и няма да лежи отново в затвора. Не е посетил ДБТ, казва, че няма нужда от еднократна помощ. Не иска да започва работа, защото очаква отново да влезе в затвора. Излиза с приятели, с които пие и пуши марихуана.
7. **В.Р.И.** Със съдействието на БХК успява да вземе парична гаранция от 500 лв., която е платил преди да влезе в затвора. Намира се в град Пл. при роднини. Не се регистрира в ДБТ и ДСП за еднократна помощ, тъй като адресната му регистрация е в с. М., Софийска област, и трябва да пътува дълго. Не е сигурен дали си заслужава

Спи на пейка
пред хотел
„Тримонциум“ в
Пловдив.

да дава пари за път, след като не се знае каква сума ще получи от социалните институции. Все още няма работа. Планира да се прибере в гр. Р. при партньорката си.

8. **Н.К.М.** живее в град П. при брат си М. и неговата жена. Настанен е в малка постройка в двора на къщата им. След излизането си на свобода Н.М. е отделил около седмица да се регистрира в ДБТ и да подаде заявление в ДСП. Ще търси работа оттук нататък. Първата седмица искал да празнува.
9. **С.А.Р.** Живее в град С. със сестрите си и майка си. Регистрирал се е в ДБТ и е поискал еднократна помощ от ДСП. Документите е попълнила едната му сестра – ученичка в 7-и клас, която е грамотна. Прекарва времето си вкъщи с роднините си и показва силна мотивация да не попада отново в затвора. С. страда от епилепсия и има сърдечни проблеми. Майка му взема лекарства за него по Здравна каса. Посетил е районното управление в града си. Не се притеснява от взаимодействия с институциите.
10. **Д.М.Б.** е труден за откриване през първата седмица. На адреса, който е дал, живее едната му братовчедка, която съобщава, че се е чувала с него, но той живее при друга негова братовчедка в град С. Дава на изследователите информация как е регистриран във фейсбук. Д. не отговаря веднага. Става ясно, че наистина живее до Женския пазар, няма лична карта и по тази причина не се е опитвал да вземе еднократна помощ.
11. **М.М.М.** живее в ромски квартал в град С. с партньорката си Л. и внучката ѝ, която е на 7 години. С помощ от изследователя се регистрира в ДБТ. Осъществени са и 2 посещения в ДСП-Слатина – първото посещение М. извършва самостоятелно и получава отказ за регистрация на молбата му за еднократна помощ с аргумента, че е женен и жена му има финансови ресурси. М. твърди, че никога не е сключвал граждански брак, но от него се изискват документи за развод. По време на второто си посещение М. е придружен от изследователя. Отново не получи регистрация на молбата си – бяха му поискани допълнителни документи, удостоверяващи, че не получил заплащане за 9-те дни труд, които е положил в затвора. В ДБТ с М. бе направено интервю, той беше насочен към 2 събития – изложения и срещи с работодатели.
12. **А.Х.Т.** По наблюдения на изследователя, А. е напълно запознат с възможностите си за еднократна помощ, подкрепа от ДБТ и прогължаване на здравните осигуровки. Не става ясно дали е посетил институциите. Не отговаря на телефона, но впоследствие

се обажда и съобщава, че е намерил работа във В. – ще поставя изолации.

13. **С.А.К.** Не иска да разговаря с изследователя за момента. Не иска да има нищо общо с когото и да е било, всеки контакт асоциира със затвора.
14. **Х.Х.Х.** Първата седмица на свобода Х. е прекарал с партньорката си Л., с 10-месечния си син Х. и със семейството си – родителите си, брат си Ю.Х. и неговото семейство. Празнувал е, срещнал се е с приятели. Регистрирал се е ДБТ и е подал молба за еднократна помощ. Живее в сравнително добри материални условия. Гордее се с мерцедеса, който семейството му притежава.

Първи месец на свобода – какво е новото?

ЖЕНИ

1. **К.В.Н.** е настанена в Център за бездомни хора в град П., тъй като не желае да продължи да живее в с. К., не желае да се върне в дома на К.П. в гр. П. Настаняването е осъществено с помощта на ДСП и инспектор пробаця в ОСИН.
2. **В.Р.В.** и **М.** работят на частен строителен обект. В. твърди, че е установила контакт с ДСП, за да се запознае с възможностите да прибере сина си Я. Няма лична карта и не се е регистрирала в ДБТ. Адреса, който предоставя като свой, е необитаем. Според съседу, В. и М. са в Германия.
3. **Д.М.А.** бе насочена към нова работа от ДБТ в град С. Въпреки това до 5.09.2022 година поради различни причини, предимно от личен характер, Д.А. не успява да започне постоянна трудова дейност. В телефонен разговор с изследователя от БХК Д.А. информира, че е получила бъбречна криза. Тя трябва да се хоспитализира, след което планира да се върне в ДБТ за насочване към работа. По време на последващ разговор по телефона става ясно, че Д.А. е починала. В разговор с М.А., сестра на Д.А., се установява, че Д.А. е починала в болницата след усложнения, предизвикани от остра бъбречна криза.
4. **М.Г.Х.** и мъжът ѝ Р. са във Франция, където работят сезонно в селското стопанство. После планират да се присъединят към брата на Р. и родителите му в Нидерландия, където мъжете от семейството работят в строителството. Информацията е предоставена от С., жена на Р. Тя поема грижата за децата на М. и Р.
5. **Н.Н.Н.** все още няма работа. Намерила е партньор – И.Т., с когото сключва граждански брак. Местни се при него в град П. Впоследствие става ясно, че И.Т. е биологичният баща на децата ѝ. По думите на роднините на Н., той се занимава с джебчийство и Н. е при него,

Починала в
болницата след
усложнения,
предизвикани от
остра бъбречна
криза.

за да се подготви да се върне към криминалните си занимания. Н. живее с И.Т. в добри материални условия. Основно се занимава със сина си А., който е хронично болен. Записва го за прегледи и го придружава в болници.

6. **Я.Я.Г.** През първия месец на свобода Я. не е посетила почти никого от роднините си. От разговори с нейни близки става ясно, че има роднини в няколко населени места – дъщеря М. в гр. П. и П. в гр. Ст. Има родители в с. Б. – Д. Г. и Г. Г. Сестрата на Я. – Ч. Я., живее в друго село, поддържа епизодичен контакт с бившата лишена от свобода. Я. е гостувала на родителите си за кратко по повод семеен празник.
7. **Л.Д.П.** и дъщеря ѝ М.Т. потвърждават, че все още не са предприели мерки по издаване на лична карта за Л. и не е извършена адресна пререгистрация. Л.П. сподели, че е посетена и от хора от ДСП, които заявили: „Какво съдействие за работа очакваш? Ти си неграмотна.“
8. **П.Г.К.** Все още няма директна връзка с П. Синът ѝ М. информира изследователя че П. е в Германия, при дъщеря си А. – живеят близо до Бремен. Работи в HELLO FRESH GERMANY PRODUCTION SE&CO. KG, Max-Planck Strasse 104, 27283 Verden(Aller), Germany. След като е излязла от затвора, семейството ѝ е наело адвокат, съдът е вдигнал забраната за напускане на страната и П. е заминала за Германия. Работи в преработвателно предприятие от хранително-вкусовата промишленост, в което е работела и преди да бъде осъдена.
9. **Е.Г.Г.** Все още живее в град П. Не работи, но е финансово подсигурана от мъжа си С., който е започнал работа в строителна фирма. Решила е засега да остане в България. Основното ѝ занимание е грижата за децата.
10. **В.Е.В.** Споделя, че е била посетена от експерти от ОЗД към ДСП в дома им в град К. Според информацията, която е получила, до края на декември 2022 г. синът им Л. ще бъде реинтегриран и в момента продължава да бъде отглеждан от приемно семейство. Съпругът на В. сподели, че са завършили пълния ремонт на дома си и семейството се издържа от неговия доход. В. е регистрирана в ДБТ и очаква направление за работа и определяне на еднократна помощ.
11. **С.В.С.** Според информация, предоставена на изследователя от общинската администрация в град С., С.В.С. е консултирана относно възможностите за подкрепа. Получила е: еднократна помощ за отопление в размер на 623,55 лв.; еднократна помощ за реинтеграция на излезли от затвора лица в размер на 100 лв.; за допълване на доход по чл. 9 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане – 54,75 лв. Същата е консултирана, че може да ползва услугите на Центъра за обществена подкрепа-гр. С. Самата С.В.С.

живее с брат си И. С. и семейството му в много лоши материални условия. Те споделят, че домът им е собственоръчно направена барака. И.С. няма постоянна работа, ангажиран е временно като гробар в Благоевград. Общината заявява готовност да продължи да работи по случая: ще се търсят възможности за намиране на постоянна работа, настаняване в жилище, чийто наем да поеме общината или в социална услуга, за периода на зимата, включване в програма за подкрепа „Топъл обяд“.

12. **Б.М.Б.** При следващото интервю по телефона Б. все още не е насочена към работа. Тя има намерение да посети отново ДБТ. Също така планира да кандидатства по новата програма за отопление на социално слаби лица.
13. **Е.С.К.** Засега всичко върви сравнително добре за участничката. Няма промяна в положението ѝ. Очаква да получи еднократна помощ.
14. **Б.К.И.** Няма съществена промяна в живота на Б. Тя продължава да живее в град Ст. З. с по-малкия си син и племенницата си. Разчита на брат си за финансова подкрепа.

МЪЖЕ

1. **В.С.Г.** Живее отново заедно с партньорката си Н. – надявал се е на това още преди да излезе на свобода. Продължава работа при Т.К. – строителство на къща в с. Б., ангажиран е и в селскостопанска дейност. Пред изследователя работодателят Т.К. подчерта, че В.С.Г. полага усилия да се откъсне от токсичната среда, да осигури доходи за живота на семейството си. Преди третия месец на свобода партньорката му Н. отново напуска В. и се връща при своя бивш партньор С. Двамата напускат дома на В.С. Г. и децата. Н. споделя пред изследователя от БХК за заплахи по телефона от страна на В.
2. **Г.Т.С.** Наем е на частни обекти – почистване на дворове, изкопи. Получил е личната си карта от РПУ. По данни на В.Г. и по свои самопризнания продължава да поддържа контакт с „конекраците“ в района.
3. **М.М.Ф.** не може да бъде открит. Според информация от племенника му Р., е в гр. П., където опитва да

Месец след
освобождането си
А. е бездомен.

си намери работа. Двамата не поддържат контакт. Няма друга информация.

4. **А.Г.К.** Месец след освобождаването си А. е бездомен. Обикаля различни градове и върши дребни услуги – почистване и хамалство – на случайни хора срещу заплащане или алкохол. Постоянно е пиян. Към датата на интервюто е в гр. П., където пие с хора, които по телефона заявяват, че са се запознали с него същия ден и са му платили „да свърши една работа“. Исква да стигне до София, при свой познат от затвора и да се занимава с миене на прозорци на коли.
5. **И.Е.Г.** Месец след освобождаването е проведен разговор със сестрата на И. – М.Г. Тя споделя, че брат ѝ е добре, но няма постоянна работа. От време на време намирал доходи от еднократни ангажименти като общ работник. Намерил си е приятелка и излиза често с нея. Впоследствие беше проведен и разговор с И., който звучеше леко неадекватно. Казва, че „си живее живота“.
6. **П.С.К.** Събрал се е с жена си и живее с нея, майка си и пастрока си в малка, но не много бедно обзаведена къща на територията на животинска ферма до град С. Работи във фермата без договор, за 50 лв. на ден. Грижи се за крави и управлява трактор, макар да няма шофьорска книжка, нито средно образование. Жена му отново е бременна с третото им дете. Говори много за затвора, за престъпления и за наркотици. Звучи сякаш се хвали с престъпленията, за които не е бил обвинен.
7. **В.Р.И.** Живее с партньорката си в град Р, но пътува много, защото го наемат в различни населени места като майстор на покриви. Работи без трудов договор. В момента е в гр. Б., където работи, по негови думи, във вилата на съдийка. Категорично отказва лична среща с изследователите и обещава, че такава ще се състои скоро, защото планира да пътува до София. Не говори за затвора. Тъй като престоят му в МЛС е останал тайна за близките и роднините му, той всячески се старая да не се издаде чрез среща с изследователя.
8. **Н.К.М.** Един месец след освобождаването си Н. все още живее в бараката в двора на брат си. По негови думи, там няма условия за нормален живот, тъй като сградата е предназначена за склад за дърва. Това е сериозен проблем за Н., по негови думи, най-вече защото той мечтае за жена и деца, а няма как да си покани приятелка в такива условия. Н.К.М. е започнал работа още на втората седмица след освобождаването си – поддържа зелените площи в града. Реже изсъхнали клони на дървета и ги превозва с камион. Няма договор. По време на втората среща на свобода Н. запозна изследователя с работодателите си. Те го похвалиха като много работлив и изпълнителен и казаха, че, ако всичко върви както досега, скоро ще го назначат на трудов договор. В момента Н. работи от понеделник до събота, през седмица и получава по 50 лв. на ден, общо 600

лв. за месеца. Споделя, че понякога работи и в неделя и получава парични бонуси от работодателите си. Изпитва трудности при намирането на квартира.

9. **С.А.Р.** е намерил чрез ДБТ работа в „Чистота“, но поради здравословното си състояние е напуснал след 1 ден. Като резултат регистрацията му в бюрото е прекратена за период от 6 месеца. Нито той, нито семейството му са разбрали какъв е всъщност срокът на прекратяване на регистрацията. Изпратено е запитване от изследователя до ДБТ, които не дават ясен отговор, но цитират чл. 20 от Закона за насърчаване на заетостта, в който е посочено, че следваща регистрацията може да се направи не по-рано от 6 месеца след края на настоящата. Към момента С. работи рядко, по единични ангажименти, последният от които е бил гроздобер в оранжерията, в която работи едната му сестра. Не иска да се пенсионира, няма книжка на хронично болен, а само епикризи.
10. **Д.М.Б.** живее с братовчедка си на първия етаж от порутена, неизмазана къща в район в град С. Прозорци няма. Срам го е да допусне изследователя в дома си. В къщата живеят общо 10 човека. Наемът ѝ се плаща от леля на Д., която живее в Германия. Д.Б. говори много за затвора – казва, че там се е чувствал по-добре. Активен е в социалните мрежи. Поддържа комуникация с две изследователки от проекта, като паралелно търси различни услуги и подкрепа. Д. е насочен от изследовател към „Розовата къща“, център за подкрепа на хора със зависимости. Осигурени са му дрехи и обяд през седмицата. Д. е информиран и за други места, където се организира социална кухня. Казва, че работи на битака – продава предмети, събрани от чичо му, който се занимава с чистене на тавани.
11. **М.М.М.** през първия месец от освобождаването си твърди, че не е правил нищо особено. Разказва за скандал с хазяина си, който иска да ги изгони. Твърди, че въпросният човек дава много квартири в ромски квартали. М. Все пак е успял да намери работа – чисти стари апартаменти и тавани. Говори предимно за партньорката си и за внучката ѝ.
12. **А.Х.Т.** не си вдига телефона. Пише в Whatsapp. На уречения ден не се свързва с изследователя.
13. **С.А.К.** Регистрирал се е в ДБТ, но не разчита на тях. Взел е еднократната помощ, която му се полага – в размер около 300 лв. Жена му работи като хигиенистка, получават подкрепа и от родителите му, с които живеят заедно в ромски квартал в гр. С.
14. **Х.Х.Х.** е получил помощ от ДБТ. Още не е намерил работа, но разчита на родителите си за финансова подкрепа. Получават детски, които отчитат като „никакви пари“.

Три месеца на свобода – какво е новото?

ЖЕНИ

1. **К.В.Н.** е назначена и работи като глагачка в текстилното предприятие PEN SILHOUETTE. Работодателката ѝ споделя, че К. проявява желание да бъде полезна, но няма трудови умения – закъснява за работа, понякога отсъства; съвместно изграждат умения. Бе споделена и тревога от предполагаема употреба на наркотици, тъй като идва на работа в неособено адекватно състояние. Прогължава да живее в кризисния център.
2. **В.Р.В.** изглежда вече не е в страната. Установена е връзка с жената, която полага грижи за сина ѝ – Р.В. Тя е племенница на В. Според нея, В. проституира, а М. е сводник. Биологичен баща на синът ѝ е А.Б., понастоящем мъж на племенницата ѝ. Детето им е присъдено с дело. Според Р., В. има 8 деца – всички настанени в институции.
3. **Д.М.А.** починала
4. **М.Г.Х.** След сезонната работа във Франция М. е отново в дома си в гр. С. Основната ѝ грижа са домакинството и децата. Безработна е.
5. **Н.Н.Н.** често пътува до село Т., заради здравословното състояние на един от синовете си. Двете деца на Н.Н.Н. са отглеждани от Р., сестрата на Н. Близките на съпруга ѝ не проявяват разбиране към желанието ѝ да живее заедно с децата си в новия дом и най-вече с А., диагностициран с неврологично заболяване.
6. **Я.Я.Г.** От изследователя са направени запитвания до кметовете на общините, в които живеят роднините на Я., както и до полицейските органи. Става ясно, че Я. изпълнява пробация – подписка, срещи и доброволен труд (всеки ден от 9:00 до 13:00 часа) в гр. П. Това, че Я. посещава пробационна служба, е съобщено на изследователя от друга участничка в проекта – К.Н.
7. **Л.Д.П.** Временно пребивава при сестра си в село Ч., област С. М.Т., дъщеря на Л.Д.П., съобщава, че майка ѝ, която страда от биполар-

Основната ѝ грижа са домакинството и децата. Безработна е.

но психично разстройство, редовно приема лекарствата си и се чувства добре.

8. **П.Г.К.** При посещение на адреса синът на П. показва снимки на майка си и сестра си от Германия. Те продължават да живеят и работят там и са добре.
9. **Е.Г.Г.** По време на този и на всички последващи разговори Е. подчертава, че попадането ѝ в затвора е „подхлъзване и няма да се повтори“. Категорично не се възприема като правонарушител. Няма нищо ново при нея. Основното ѝ занимание са домакинството и грижата за децата. „В кухнята, водя децата на училище, взимам ги, пазарувам... – това е ежедневието ми.“
10. **В.Е.В.** Все още очаква да бъде насочена за работа от ДБТ. Редовно провежда срещи със сина си, който е все още при приемните си родители.
11. **С.В.С.** Община С. е поела ангажимент за укрепване на бараката на С.В.С. до края на календарната година. С решение на общинския съвет С. е включена в социални програми „Зимно поддържане“, управлявани от общината. От 01.01.2023 г. е включена и в инициативата „Топъл обяд“. С.В.С. е ангажирана по социална програма на общината за поддържане на реда и чистотата – ангажираност от 14 дни в месеца, получава по 54 лв. възнаграждение.
12. **Б.М.Б.** По време на интервюто се провежда разговор с Ц.Г.Б., дъщеря на Б.М.Б., и с мъжа ѝ Б., както и със самата Б.М.Б. По време на интервюто те споделят, че в момента нямат постоянна работа. Б.М.Б. работи по социална програма на община Г., за която получава 50 лв. месечно за 4 часа работа. Доходите на семейството са и от бране на шипки. Освен това тя е получила еднократна социална помощ от около 300 лв. от ДСП. Семейството получава и 40 лв. детски надбавки, защото Ц.Г.Б. е ученичка в 12-и клас в съседния град К.
13. **Е.С.К.** Майката на Е. съобщава, че Е. е получила еднократна помощ и чака преосвидетелстване от ТЕЛК.
14. **Б.К.И.** Проведен е разговор с големия син на Б. По негови данни, тя живее на същото място, не работи.

МЪЖЕ

1. **В.С.Г.** е задържан с Г.Т.С. (друг участник в проекта) в РПУ, по данни за кражба на коне. В. е задържан като съучастник. Впоследствие двамата са освободени със съдебно решение, поради недостатъчно доказателства по повдигнатото обвинение. На В.С.Г. е прехвърлен наследствен имот. Н., партньорката на В., отново се е върнала при него, двамата работят в оранжерии в региона. Н. е ангажирана и във фирма за дърводобив в селото. Впоследствие Н. отново напуска В.С.Г. В края на четвъртия месец от освобождаването си В. е задържан в ареста в гр. Ст. З. На петия месец след освобождаването си В. постъпва в затвора в Пловдив.
2. **Г.Т.С.** е ангажиран в селскостопанска работа – бране на патладжани, при дневно възнаграждение от 30 лв., продължава да живее при баща си. През първите три месеца от живота си на свобода Г.Т. не бе извършвал правонарушения. Малко след това е задържан с В.С.Г. в РПУ, по данни за кражба на коне. Г. е задържан като извършител. Впоследствие двамата са освободени от съдия поради недостатъчно доказателства по повдигнатото обвинение. Г.Т.С. също постъпва в затвора в Пловдив на петия месец след освобождаването си. Осъдени са заедно с В.С.Г. по едно и също съдебно дело.
3. **М.М.Ф.** отново е в затвора в Пазарджик, вече е осъден – по информация на М., друг негов племенник.
4. **А.Г.К.** е в град С. Живее в ромска махала при свой бивш съкилийник. Пиян, брадясал, с мръсни дрехи и изглежда да не се е къпал от седмици – това сочат наблюденията на изследователя. По време на интервюто му е предоставен телефон от изследователя, от който да звънне на майка си. Кара се с нея, псува я. Сърдит е, че му говори на български, а не на ромски. Последват още няколко телефонни разговора. А. звъни на изследователя от различни номера в малките часове на денонощието. Винаги е пиян.
5. **И.Е.Г.** отказва да проведе цяло интервю. Казва само, че има много проблеми, споделя, че се чувства много зле, но не желае да сподели причината. Майка му казва, че отново е започнал да взима наркотици.
6. **П.С.К.** все още живее с майка си, но през изминалите месеци е отсъствал дълго, защото е намерил друга партньорка и се е „забър-

На петия месец след освобождаването си В. постъпва в затвора в Пловдив.

кал в неприятности“. Употребява наркотици и пие. Срещу него е образувано наказателно производство за престъплението, което извършва в затвора. Получава две призовки от РУ-К., но не отива, защото няма адвокат. Казали са му, че няма да му наложат мярка за неотклонение.

7. **В.Р.И.** Намира се в град С., за кратко. Дошъл е на гости при роднини. Търси възможности за работа – ако намери, надява се да се премести с партньорката си в столицата. Няма особено желание за комуникация с изследователя. Твърди, че всичко около него е наред и няма нужда да си спомня за престоя си в затвора.
8. **Н.К.М.** Все още не е намерил квартира и търси съдействието на изследователя. Според него, „никой не иска да отгаде имота си на ром“. Изследователят се свързва с наемодатели от няколко обяви в сайта Imot.bg и действително, след като се срещат с Н., наемодателите отказват да сключат договор. Съгласява се само един, но се оказва, че етажът, който предлага, не е водоснабден, а на долния етаж живеят наркозависими. Сградата е в много лошо материално състояние и Н. предпочита да остане в бараката на брат си. Споделя, че се е запознал в интернет с „жена от София“, която е самотна майка на едно дете. Между тях се е развило близко приятелство и Н. страда от факта, че не може да я покани на гости. Все още работи при досегашния си работодател, но договор между тях така и не е сключен.
9. **С.А.Р.** При телефонното обаждане за насрочване на интервюто телефонът на С. е изключен. От разговор с майка му става ясно, че същия ден са го превели от ареста в гр. Сандански в затвора в гр. Бобов дол. Осъден е на 4 месеца затвора за кражба на резачката, която спомена по време на предишното интервю. Майката на С. е в болница и се разплаква, предавайки съобщение до сина си по изследователя, който отива да го види: „Не му казвай, че съм зле. Не му казвай, че съм в болница. Кажу му, че съм добре“. Самият С. също има влошаване на епилепсията в затвора. Боли го глава, повръща често. Не му обръщат внимание, по негови думи. Наглежда го брат му, който е в съседна група. С. иска да учи, за да намали присъдата си.
10. **Д.М.Б.** съобщава, че има призовка от Софийския градски съд за гледане на неизпълнение на пробационната му мярка. Не се явява в съда поради здравословен проблем. Изследователят е на делото заедно със защитника му. Отлагат делото, но на следващата дата Д. не носи бележка от лекар. Исква друг адвокат. Отново моли изследователя за пари и твърди, че не посещава „Розовата къща“, защото са го изгонили. Става ясно, че не е ходил там само предишния ден, а иначе посещава центъра редовно. Започнал е нова работа

на строеж – изкопни работи. Поддържа личната си хигиена в хотел срещу заплащане от 5 лв.

11. **М.М.М.** Не съобщава за промяна в положението си.
12. **А.Х.Т.** не може да бъде открит.
13. **С.А.К.** По данни на майка му – С.И., С. А. К е заминал временно за чужбина, за да спечели малко пари. Ще чисти мазета в Германия заедно със свои близки, които имат фирма и камион. Обажда се и е добре.
14. **Х.Х.Х.** – още е без работа.

С.А.К. е заминал временно за чужбина, „за да спечели малко пари“.

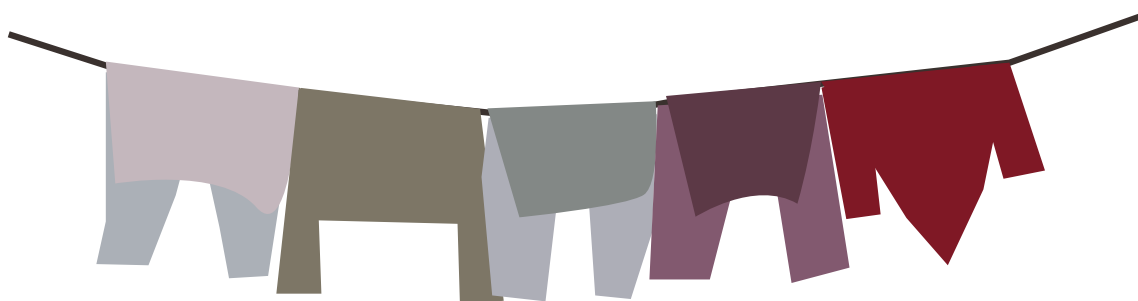
Шест месеца на свобода – какво е новото?

ЖЕНИ

1. **К.В.Н.** продължава да изпълнява своята мярка подписка в ОСИН, живее в център за бездомни хора и работи в частна фирма. Договорът ѝ за работа е прекратен поради неизпълнение на трудовите задължения. Настаняването в центъра за бездомни също ще бъде прекратено след изтичане на шестия месец от настаняването ѝ. По оценка на инспектора по социални дейности и възпитателна работа, К. злоупотребява с антипсихотици, които смесва с алкохол и продължава да проституира, но вече не е на улицата, а на телефонно повикване. Нарушава пробационните мерки, злоупотребява с дрога и проституира отново. Не намира нова работа, не се е свързвала с близките си.
2. **В.Р.В.** По данни на нейна близка, която е в контакт с В., последната е в Словения, където изкарва пари от кражби и проституция. Малтретирана е от М. и е принуждавана да проси. Не се прибира в България от страх, че ще влезе в затвора.
3. **Д.М.А.** Дъщерята и сестрата на Д. продължават да живеят в гр. С. Не става ясно дали малките деца още се отглеждат от майката на баща им.
4. **М.Г.Ж.** продължава да се занимава с домакинството и отглеждането на децата. Все още не е намерила работа, но планира да потърси. Иска отново да замине извън страната.
5. **Н.Н.Н.** Става ясно, че Н. е арестувана в Рим. Настанена е в затвора „Ребибия“ по присъди, произнесени от съд в Рим, по предишни обвинения за кражба. Желаете да бъде трансферирана в България и да излежава присъдата си в български затвор.
6. **Я.Я.Г.** Продължава пробацията на Я. Тя се дистанцира от директно интервю, не желае. По данни на Т.Г., инспектор пробация от ОСИН, Я. живее с партньор в ромски квартал в града. Партньорът ѝ е ангажиран в строителството. От доходите му живеят и двамата. Бе съобщено, че Я. е бременна в 4-тия месец.
7. **Л.Д.П.** ще остане в дома на сестра си до края на пролетта. След това планира да се завърне в с. М.В. Продължава назначената ѝ терапия от психиатър. Близките на Л.Д.П. се грижат за нея. Не е про-

менена адресната ѝ регистрация. Сподели, че се надява да е добре със здравето и да бъде подкрепяна от кметската администрация в с. М.В. след завръщането си там. Смята, че след завръщането си в своя дом е способна да се справи с дейности по социални програми, администрирани от местната власт – община С., кметство с. М.В.

8. **П.Г.К.** продължава да работи в Германия. Живее с дъщеря си. Планират през лятото да дойдат за кратко в България.
9. **Е.Г.Г.** Положението на Е. остава непроменено. Мъжът ѝ работи, тя се грижи за децата.
10. **В.Е.В.** още очаква възможност за работа с помощта на общината. БХК води редовна комуникация с кмета на гр. К. и с ДСП. Институциите уверяват, че се работи по случая на В. Самата В. продължава да се среща със сина си. Предстои реинтеграцията на 3-годишното дете. Провеждат се редовни срещи между биологичните родители и детето, което продължава да е в приемно семейство.
11. **С.В.С.** Няма съществена промяна в статуса на С. – все още е ангажирана в почасова работа по подкрепяща социална общинска програма, живее в гр. С., съжителства с партньор. Ремонтът на бараката все още не е осъществен.
12. **Б.М.Б.** По време на последното интервю, което се провежда по телефона с участничката и със съпруга ѝ, бе уточнено, че основните доходи и на двамата са от сезонна селскостопанска работа. Ангажирани са и ежедневно по 4 часа в социална програма, администрирана от общината.
13. **Е.С.К.** Предоставена ѝ е еднократна помощ от 100 лв., регистрирала се е в ДБТ. Все още е без уредена ТЕЛК документация. Продължава да живее с партньора си А.
14. **Б.К.И.** През целия период на проследяване остава без работа. Живее в къщата на майка си. Разчита на материалната помощ на своя брат и на по-големия си син.

МЪЖЕ

1. **В.С.Г.** Отново е в затвора в Пазарджик – там е проведено интервю. На 16.12.2022 г. В. Г. и Г.С. са задържани отново – арест в Стара Загора, затвор в Пловдив, а от 28.02.2023 г. е в затвора в Пазарджик.
2. **Г.Т.С.** Присъдата е 2 години и 4 месеца лишаване от свобода, престъплението – поредна кражба на кон. Заедно с В.Г. са задържани отново – арест в Стара Загора, затвор в Пловдив, а от 28.02.2023 г. е в затвора в Пазарджик.
3. **М.М.Ф.** се явява на съдебни дела в различни градове. Според началника на сектор СДВР в затвора в Пазарджик, „не си е губил времето“.
4. **А.Г.К.** Малко преди 6-ия месец от освобождаването си А. Все още е в гр. С., бездомен. Живее на улица в района на квартален пазар в града. Признава за престъпление, което е извършил около 4-тия месец след излизането си от затвора. Откраднал е колело в гр. С. и след няколко часа е задържан в РПУ. Не знае дали ще му бъде повдигнато обвинение. След този разговор А. изчезва. Майка му и снаха му не знаят къде е.
5. **И.Е.Г.** не е намерен на предоставения адрес.
6. **П.С.К.** живее отново с жена си и с майка си, но е в „контакт с лоша компания“, по самопризнания. Имал е дело, на което не се е явил поради липса на адвокат. Насрочена е нова дата. След 6-ия месец П. се обажда и съобщава, че по време на физически конфликт е наръган с нож и е хоспитализиран с тежки разкъсвания на вътрешните органи. Надява се това да му помогне да не влезе отново в затвора. Очаква нова дата за делото си.
7. **В.Р.И.** Телефонът на В.Р.И. не е активен.
8. **Н.К.М.** Съобщава, че е подал молба за настаняване в общинско жилище в гр. П. Срещал се е с кмета на гр. П. Периодът за разглеждане на молбата му – 6 месеца – му се струва твърде дълъг, а Н. е нетърпелив да напусне дома на брат си. Научил е за възможност за работа в София като чистач в голям мол и очаква отговор по кандидатурата си за позицията. Казва, че, ако не успее да намери ново жилище в близките няколко месеца, ще търси възможност да замине да работи в чужбина.
9. **С.А.Р.** е в затвора в гр. Бобов дол.
10. **Д.М.Б.** В периода между 3-тия и 6-ия месец от освобождаването му е даден ход на делото му за нарушаване на пробационна мярка. Едва в залата разбира, че става дума за предложение за замяна на „остатъка от 2 месеца и 13 дни пробация с лишаване от свобода в

размер на 1 месец и 6 дни лишаване от свобода“. Радостен е. Ще обжалва, само за да спечели време навън между Коледа и Нова година. Новият му план е след освобождаването през февруари да постои 1 месец в България и да замине извън страната да търси прехрана.

11. **М.М.М.** продължава да работи като чистач на мазета и тавани, спорадично. Споделя, че често изпитва финансови затруднения, които са повод за конфликти между него и Л. Полага усилия да не се забърква отново в неприятности, но се опасява, че, ако не намери стабилна работа, ще му се наложи да прибегне до незаконни начини изкарване на пари. Основният му страх е, че ако няма пари, жена му ще го напусне. Тя е първият му приоритет и е по-важна за него от свободата.
12. **А.Х.Т.** не може да бъде открит.
13. **С.А.К.** По данни на майка му С.И., С.А.К е заминал временно за чужбина, за да спечели малко пари. Ще чисти мазета в Германия заедно със свои близки, които имат фирма и камион. Обажда се и е добре.
14. **Х.Х.Х.** не е открит.

3.

Добри практики на ресоциализация срещу дискриминация. Ролята на държавата. Дискриминация по полов признак

Този проект цели да посочи къде буксува реинтеграцията на лишени-те от свобода, като постави специален акцент върху примерите на дискриминация, както и на подбрани най-добри стратегии в България, Италия и Румъния. Проектът тества приложимостта на избраните най-добри практики и оцени потенциала им за практическо приложение в страните участнички. Обсъди идентифицираните най-добри практики за завръщане в общността към условията на националния контекст чрез фокус групи с местни и с националните власти и представители на ромската общност, учени, експерти по корекционна работа и дискриминация.

В този раздел са събрани примери на завръщане в общността – добри и проблемни, на излезли на свобода затворници, и на процесите на социалната им реинтеграция в България. Обръща се и специално внимание и на случаи на множествена дискриминация на основата на етнос, пол, възраст, социално и икономическо положение.

Основни проблеми на реинтеграцията на ромите-правонарушители

Процесът на реинтеграцията на ромите-правонарушители в България би могъл да срещне няколко препятствия, които, разбира се, могат да варираят по своето естество и въздействие. Макар да е важно да се отбележи, че конкретните предизвикателства обикновено са различни в отделните случаи, е възможно да бъдат очертани няколко основни проблема. Те включват:

- **Дискриминация и стигматизация.** Лицата от ромски произход често се сблъскват с дълбоко вкоренена дискриминация и стигматизация в българското общество. Негативните стереотипи и предразсъдъци могат да възпрепятстват достъпа им до заетост, жилища, образование и социални услуги. Тази дискриминация може да затрудни успешната им реинтеграция в обществото след напускане на затвора.
- **Ограничени възможности за образование.** Ромските общности в България често се сблъскват с пречки пред достъпа до качествено образование. Ограничените образователни възможности могат да повлияят на способността им да развият необходимите умения и квалификация за работа, което може да възпрепятства усилията им за реинтеграция. Както става видно от настоящото изследване, голяма част от участниците са с начална или основна степен на образование. Често единствената възможност за тях да продължат да учат са училищата в местата за лишаване от свобода. Решаването на този проблем чрез подобряване на достъпа до образование и насърчаване на приобщаващи политики е от решаващо значение.
- **Безработица и икономически неравностойно положение.** Високите нива на безработица и икономически неравностойното положение са общи предизвикателства, пред които са изправени много ромите. Особено тежко е положението за осъдени лица, доколкото в България се изисква свидетелство за съдимост при постъпване на почти всякакъв вид заетост на трудов договор. Това е валидно в изключителна степен, когато става въпрос за сключване на трудов договор за нискоквалифициран труд. Липсата на възможности за работа, съчетана с дискриминационни практики, може да затрудни осигуряването на работа след излизане от затвора. Това положение може да допринесе за цикъл на бедност и социално изключване.
- **Недостатъчна социална подкрепа.** Ромите, освободени от затвора, може да нямат достатъчно мрежи за социална подкрепа, които да им помогнат да се справят с процеса на реинтеграцията

след освобождаване. Ограничената подкрепа може да увеличи риска от рецидив и да възпрепятства успешния им преход обратно в обществото. Изключително важни са всеобхватните системи за подкрепа, които предоставят насоки, консултации и помощ в различни аспекти на реинтеграцията.

- **Достъп до жилища.** Ромите могат да срещнат трудности при достъп до подходящо жилище след освобождаването им от затвора. Дискриминацията на пазара на наемане и липсата на възможности за наемане на жилища на достъпни цени може да затруднят намирането на стабилен дом за тях. Адекватното жилищно настаняване е от решаващо значение за тяхната успешна реинтеграция и следва да бъде разгледано чрез целенасочени политики и инициативи.
- **Липса на програми за рехабилитация.** Наличието и ефективността на рехабилитационните програми в рамките на системата на затворите може да повлияе на процеса на реинтеграция. Недостатъчният достъп до програми, насочени към образование, професионално обучение, подкрепа за психичното здраве и лечение на злоупотреба с вещества, може да възпрепятства успешните усилия за реинтеграция.
- **Зависимости:** Зависимостите към алкохол и наркотични вещества могат да представляват допълнителен сложен елемент в реинтеграцията на ромите, освободени от затвора. Проблемите, свързани със злоупотреба с алкохол и психоактивни вещества, може да допринесат за участието им в системата на наказателното правораздаване и да създадат сериозни пречки пред включването им в обществото. Решаването на проблема със зависимостта изисква достъп до ефективни програми за рехабилитация, специализирани консултации и услуги за подкрепа, съобразени със специфичните нужди лицата от ромски произход. Чрез осигуряване на цялостно лечение и подкрепа в случай на пристрастяване, ведно с усилия за справяне с основните неблагоприятни социални и икономически фактори процесът на реинтеграция би могъл да бъде значително улеснен.

Преодоляването на тези пречки изисква всеобхватен подход, който включва борба с дискриминацията, насърчаване на приобщаващи политики, подобряване на образователните възможности, засилване на професионалното обучение, осигуряване на мрежи за социална подкрепа и сътрудничество с различни заинтересовани страни, включително със самите ромски общности. Усилията следва да се съсредоточат върху овластяването на индивидите, преодоляването на стереотипите и създаването на по-приобщаващо и равноправно общество за роми-правонарушители в България.

Дискриминационни прояви

Случаят М.М.

Този случай е сред примерите за дискриминация на етнически принцип от страна на служители в държавни институции. Наблюдението установи, че при опит на участника да получи еднократна помощ след излизането си от затвора дискриминационното отношение на служители в социалните служби, възпрепятства успеха му. През първата седмица след своето освобождаване М.М. се регистрира в ДБТ, съпроводен от изследователя. Впоследствие бяха осъществени и 2 посещения в ДСП по адресна регистрацията на участника.

Служителите на ДСП са враждебно настроени към М. Той получи два отказа за завеждане на заявление за еднократна помощ. Първият отказ М. е получил, когато сам е посетил ДСП. По неговите думи, било му е обяснено, че не може да получи помощ, тъй като бракът с предишната му жена не е прекратен. М. твърди, че никога не е сключвал граждански брак - с нито една партньорките си. Ползва адресната регистрацията на предишната си приятелка, но няма никакви документирани отношения с нея. При второто си посещение М.М. е съпроводен от изследователя. Социалните работници не повдигат въпросите имал ли е преди и има ли М. граждански брак в момента. Бяха му зададени въпроси, чиито отговори нямаха никаква връзка със заявлението му за еднократна помощ. Например: „Този адрес квартира ли е? Как си плащаш наема, като не работиш“, „И за какво сте били в затвора?“ М. не дава отговори, но е силно афектиран от отношението на социалните работници. В крайна сметка ДСП отказаха да приемат заявлението му за еднократна помощ, тъй като в служебната бележка от затвора бе посочено, че М. е работил 9 дни в продължение на цялата си присъда. Въпреки че и М., и изследователят обясниха на служителите на ДСП, че става въпрос за доброволен труд и че М. няма как да е бил нает на трудов договор в място за лишаване от свобода, бе изискано да бъде представен специален документ от Централния софийски затвор, който писмено да потвърждава, че М. не е получавал заплащане за тези 9 дена работа. Забавянето в реакцията на М., на когото беше обяснено, че е нужно да отиде на място до затвора и да подаде молба до началника, доведе до изпускане на срока за еднократната помощ.

Бюрократичните пречки могат да се превърнат в дискриминационни, когато засягат непропорционално определени групи, като например

**Дискриминация
на етнически
принцип от страна
на служители
в държавни
институции.**

ромите, поради системни предразсъдъци, стереотипи или неравен достъп до ресурси и информация. В историята, описана по-горе, няколко бюрократични пречки могат да се разглеждат като дискриминационни:

- **Необосновани изисквания за документи.** Искането за представяне на писмен документ от затвора, потвърждаващ, че М.М. не е получил възнаграждение за доброволния си труд по време на изтърпяване на наказанието, може да се разглежда като дискриминационно. Това изискване поставя допълнителна тежест върху М., като го принуждава да премине през допълнителна бюрократична процедура, на която други хора може да не бъдат подложени. То създава ненужна бариера, която непропорционално засяга лица като М., които срещат трудности при ориентирането в системата.
- **Негъвкави крайни срокове.** Пропускането на крайния срок за отпускане на еднократната помощ поради бюрократичната процедура допълнително илюстрира дискриминационното третиране. Забавянето, причинено от изискването за посещение на затвора и подаване на молба до началника, създава ситуация, при която М. не може да спази крайния срок. Тази негъвкавост не отчита уникалните обстоятелства, пред които са изправени лицата, завръщащи се в обществото след изтърпяване на наказание лишаване от свобода, включително потенциалните предизвикателства, с които те могат да се сблъскат при изпълнението на бюрократичните изисквания в рамките на определени срокове.
- **Нерелевантен разпит.** Неуместните въпроси, задавани от социалните работници, като например питане за адреса, плащането на наема и естеството на присъдата могат да се разглеждат като дискриминационни. Тези въпроси надхвърлят необходимото за определяне на правото на еднократна помощ, вместо това се задълбочават в лични въпроси, които не са свързани с процеса на кандидатстване. Този начин на задаване на въпроси може да затвърди стереотипите и да засили дискриминационните практики, като открие лица като М. въз основа на тяхната етническа принадлежност или криминално минало.

Дискриминацията в рамките на бюрократичните процеси не винаги е явна или умишлена. Вместо това тя може да е резултат от системни предразсъдъци, липса на културна чувствителност или неотчитане на уникалните нужди и предизвикателства, пред които са изправени маргинализираните групи. Въпреки това дискриминационното въздействие остава, тъй като тези пречки непропорционално затрудняват достъпа до и получаването на обезщетения и подкрепа за лица от маргинализираните общности, каквито несъмнено са ромите, освободени от затвора.

Случаят Н.М.

Ситуацията на Н.К.М. в периода на третия месец след освобождаването му от затвора, описана по-горе, илюстрира дискриминационни практики в жилищния сектор, с които се срещат много ромци. Наемогателите отказват да отдадат квартира на Н. заради неговата етническа принадлежност, което ограничава избора на жилище. Тези дискриминационни практики допринасят за запазване на социалното изключване и неравностойното третиране, което затруднява успешната реинтеграция на ромците в обществото след освобождаването им от затвора.

- **Отказ на основание етническа принадлежност.** Н.К.М. съобщава, че никой не желае да предостави имота си на лице от ромски произход. Този отказ от страна на множество наемогатели, основан единствено на етническата принадлежност на Н.К.М., без да се вземат предвид неговите индивидуални обстоятелства или квалификации като наемател, представлява пряка дискриминация. Той отразява предубедени нагласи и предразсъдъци спрямо ромците, като затвърждава системното неравенство и изключването.

**Наемогателите
отказват да
отдадат квартира
на Н. заради
неговата етническа
принадлежност.**

- **Различно третиране.** Опитът на Н.К.М. в сравнение с други лица, търсещи жилище, показва дискриминационно третиране. Когато изследователят се свързва с наемогателите от негово име, те първоначално се съгласяват да се срещнат с Н.К.М., но след като се запознават лично с него, отказват да подпишат договор. Това предполага разлика в третирането въз основа на външния вид или етническата принадлежност на Н.К.М., тъй като наемогателите променят мнението си, след като се срещат с него, което показва скрити предразсъдъци или предубеждения.
- **Ограничени възможности за настаняване.** Единственият наемогател, който се съгласява да предостави квартира, в крайна сметка предлага етаж без водоснабдяване, в сграда в окаяно състояние, с наркозависими обитатели на единия от етажите. Тази ситуация подчертава ограничените възможности за настаняване, с които често се сблъскват маргинализирани лица като Н.К.М. Лошото състояние на сградата и присъствието на наркозависими допълнително затвърждават социалното неравенство и могат да

окажат отрицателно въздействие върху благосъстоянието на Н.К.М. и върху шансовете му за успешна реинтеграция.

- *Ограничен достъп до качествени жилища.* Фактът, че Н.К.М. в крайна сметка избира да остане в бараката на брат си, показва липсата на достъп до подходящо и достъпно жилище за освободените от затвора лица от ромски произход. Този ограничен достъп може да е резултат от дискриминационни практики, структурни неравенства и системни бариери, които пречат на маргинализираните групи да получат по-добри възможности за настаняване.

Добри практики за преодоляване и намаляване на проявите на дискриминация

**(Акцент върху ролята на държавните институции
и на проявите на дискриминация по полов признак)**

Сред добрите примери за общи усилия на институции и работодатели за преодоляване на проявленията на дискриминация и бариерите пред ресоциализацията на бивши лишени от свобода с ромски произход е проследеният случай на една от бившите затворнички – К.Н.

Случаят К.Н.

Наблюдението установи, че осъществената координация между общинските, социалните институции и частен работодател бе ключова в подкрепата на успешното завръщане в общността на К.Н. Освободената бивша лишена от свобода имаше нужда от адекватна помощ за осигуряване на жилище, работа, социална подкрепа и медицински грижи – и такива ѝ бяха оказани на местно ниво. Институциите в региона по местоживееене на К.Н. обединиха усилията си от деня на излизаното ѝ на свобода и оказваха подкрепа в синхрон. Ролята на РСИН (Регионалната пробационна служба) към ОСИН в гр. П. бе водеща и решаваща както за преодоляване на основните бариери по пътя на ресоциализацията на К.Н. – настаняване в приют за бездомни хора и намиране на постоянна работа, така и за превенция на следващи правонарушения в рамките на шестте месеца на проследяване на случая.

К.Н. бе освободена на 20.06.2022 г. от затвора в Сливен след изтърпяване на наказанията лишаване от свобода за нарушаване на условна присъда от 8 месеца лишаване от свобода с 3-годишен изпитателен срок за престъпление по чл. 354а, ал. 3, т. 1 от НК и неизпълнение на пробацията за срок от 2 години и 6 месеца за престъпление по чл. 329, ал. 1 от НК. На 22.06.2022 г. К.Н. започна изпълнение на пробацията за срок от 3 години по определение на Районния съд в Пловдив. Наказанието пробацията включваше задължителна регистрация по настоящ адрес с периодичност два пъти седмично за срок от 3 години, задължителни периодични срещи с пробационен служител за срок от 3 години и безвъзмезден труд в полза на обществото в размер на 250 часа годишно за срок от 3 години.

Инспектор Т.Г. започна работа по подпомагане на осъдената К.Н. за осигуряване на жилище и насочването ѝ към трудова ангажираност съвместно с председателя на Пробационния съвет в гр. П. На 18.07.2022 г. със съдействието на Д.А., началник-отдел „Индивидуална оценка на хора с увреждания и социални услуги“ в ДСП-гр. П. и настоящ член на Пробационния съвет, осъдената К.Н. бе настанена в приют за бездомни хора в гр. П. По инициатива на екипа на приюта настаняването на К.Н.

В социалната услуга е удължено до 31.08.2023 г. На 28.07.2022 г. наблюдаващият инспектор пробаця М.М. лично води К.Н. в ДБТ-гр. П., филиал кв. Ст., където е регистрирана като безработна и е запозната с конкретни оферти за постъпване на работа. На 02.08.2022 г. със съдействието на В.Д., бивш член на Пробационния съвет-гр. П., и началника на регионална ДБТ К.Н. е насочена към интервю с работодател за постъпване като служител в шивашки цех на фирма в гр. П. На 04.08.2022 г. е изготвен трудов договор, с който К.Н. е назначена на длъжност глагач в същата фирма на пълно работно време от 8 часа дневно. Обектът за изпълнение на пробационната мярка безвъзмезден труд в полза на обществото е променен с оглед постъпването ѝ на постоянна работа от РСИН в Приют за бездомни лица-гр. П. Променен е и графикът на К. Н. – ангажирана е веднъж седмично за пълнен работен ден в един от почивните дни при спазване изискванията на чл. 221, ал. 3 от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС). ОСИН в гр. П. оказва помощ на К.Н. и по повод заявеното от нея желание да продължи своето образование.

Въпреки координираните усилия на няколко институции – пример за добра практика, очакваната промяна в случая на К.Н. не се случва. На 26.09.2022 г. К. Н. е уведомена от работодателят си, че трудовият ѝ договор няма да бъде продължен заради системно неявяване на работа, независимо от отправените ѝ предупреждения. По данни на работодателя ѝ, К.Н. неколккратно е нарушавала трудовата дисциплина на работното си място, като е закъснявала за работа, не се е явявала или се е явявала в неадекватно състояние, възпрепятстващо изпълнението на трудовите ѝ задължения. По данни на наблюдаващите инспектори от ОСИН, продължава и злоупотребата с наркотични вещества, както и контактите с лица от сводническите кръгове в региона. К.Н. нарушава и ангажиментите си по наказанието пробаця.

Завръщането в общността остава предизвикателство поради фактори извън пенитенциарната система.

Заклучението на наблюдаващия инспектор пробаця е: „Подценява ролята на личния принос и инициативност за преодоляването на проблемите си. Неудачните ѝ социални контакти провокират състояния на потиснатост, тревожност и неудовлетвореност, които трудно преодолява. Решенията, към които се насочва за справяне с материално-битовите си проблеми, са временни и често влизат в разрез с установения правен и социален ред“.

Този пример е илюстрация колкото и за съществуването на една добра практика за взаимодействие между местните институции, толкова и на огромни бели полета в практиката по ресоциализацията на уязвими групи сред лишените от свобода. Завръщането на бившите затворници в

общността остава предизвикателство за тях поради фактори извън пенитенциарната система. Необходимо е да бъдат създадени координационни механизми за продължаващ мониторинг, който да проследява настаняването, работата, професионалното обучение, образованието, грижата за здравословното състояние на излезли на свобода бивши затворници. В Канада например, след като затворниците биват освободени, координатор по заетостта ги интервюира и им съдейства за намиране на работа – тези координатори са обучени за извършване на оценка на заетостта по разработена за целта методология.

Случаят А.П.

Този казус е пример за бързата реакция на общинската власт в община С. Бившата лишена от свобода А.П. е диагностицирана с биполарно психично разстройство, живее сама в с. М.В. В рамките на проекта общинската администрация заяви нагласите си за подкрепа и изготви план за мерки за ресоциализация на бившата лишена от свобода.

Случаят В. В.

Този казус е пример за подкрепа от страна на общинската власт в община К. Бившата лишена от свобода и съпругът ѝ са заявили желанието си за реинтеграция на техния син, отглеждан в приемно семейство. От общината в К. и ДСП-К. заявиха активната си подкрепа по случая в рамките на проекта. От общината потвърдиха пред екипа на БХК, че ще бъдат предприети мерки и за подкрепа на трудовата реализация на В.В.

Случаят Д. А.

Този случай е пример за симбиоза между местни институции и затворническата администрация на затвора в Сливен. Партньорството между затворническата администрация в Сливен и ДБТ-Сливен е пример за предварително планиране на мерки за рехабилитация и за координация на последващи мерки за трудова реализация на лишени от свобода, след излизането им на свобода.

В програмата си за рехабилитация и социална реинтеграция на лишените от. в затвора в Сливен се поставя акцент върху мерките в тази посока от първия ден на постъпване в затвора. По данни на Донка Илиева, началник на сектор СДВР в затворническата администрация, се работи в сътрудничество с институциите в общността, с мотив подкрепа на ресоциализацията на освободените лишени от свобода. Сред прилаганите през 2022 г. мерки за подкрепа на рехабилитацията и ресоциализацията на лишени от свобода при престоя им в затвора в Сливен са следните:

- стабилизиране на мотивацията на осъдените за участие в различните форми на смислена активност като фактор за позитивна промяна и успешна бъдеща ресоциализация.
- повишаване компетенциите на служителите за автентично присъствие и професионална намеса в консултативния процес и рехабилитиращото влияние.

Сред способите за решаване на конфликтни ситуации и налагане на рехабилитационни мерки най-често се използват методите на медиаторство – търсене на възможност за сътрудничество и решаване на конфликти чрез преговори, договорености. Сред етапите, през които минава овладяването на умения за конструктивен диалог и решаване на проблемни ситуации, са:

- усвояване на комуникативни умения, търсене на алтернативни решения и оказване на подкрепа и преодоляване на автоматизми;
- реализация на съвместно избрания начин за решаване на конфликта, включително включване в индивидуални и групови занимания, трудови дейности, психологическа подкрепа, обучения;
- оценка на ефективността на усилията, предприети за решаване на конфликта.

За ограничаване и неутрализиране на асоциалната субкултура се реализират мерки с различна насоченост:

- подкрепа на осъдените, особено в периода на адаптация, за безпроблемно приобщаване към новата среда;
- неутрализация на напрежението и конфликтни отношения чрез програми за активност и нови умения за поведение и специализирано въздействие;
- включване в образователен процес за редуциране на образователни и поведенчески дефицити;
- индивидуално психологическо консултиране за преодоляване на враждебност, гневни изблици, намален емоционален самоконтрол;
- разнообразяване на спектъра от представяните творчески, спортни и информационни програми за поведенчески умения и подготовка за живот на свобода.

По свидетелства на Наталия Апостолова – инспектор пробация в затвора в Сливен, администрацията работи най-често в тясно сътрудничество с ДБТ, общинската администрация, ОДМВР и с пробационните служби по места към РСИН/ОСИН, структури на ГДИН. От първия

ген на постъпване в затвора усилията за рехабилитационна дейност на институциите се кооперират с цел превенция на нови правонарушения и успешна реинтеграция в общността.

В рамките на проекта, по време на всички освобождавания на жените – участнички в проекта от затвора в Сливен, присъстваше представител на сектор „Социална дейност и възпитателна работа“ (СДВР) – инспектор пробация или инспектор социални дейности, който провеждаше финално уточняване на първите стъпки на свобода, които предстои да направи бившият лишен от свобода – уточнени и в предварителната социална работа в затвора.

В случая с Д.А.

например, преди освобождаването ѝ бе осъществен предварителен контакт с ДБТ-Сливен, за нуждата да бъде подкрепена при назначаването ѝ на работа са предоставени предварителна информация за предстоящото освобождаване и профилът на лишената от свобода. В деня на освобождаването инспекторът по социални дейности и възпитателна работа К.Ц. проведе кратка заключителна информационна среща с Д.А. Въпреки оценката на социалните работници в затвора, че трудовата реализация в този случай ще е проблемна (Бел.: Д.А. е с начално образование, неграмотна, в затвора не е проявявала желание да премине обучение или квалификационен курс по шивачество, каквато възможност ѝ е била предложена), екипът на сектор СДВР в затвора в Сливен предприема мерки за бъдещото преодоляване на бариерите по пътя след освобождаването на Д.А. Наблюдението в рамките на проекта показва, че Д.А. получи подкрепа от ДБТ-Сливен и бе назначена на работа, която впоследствие тя напусна по собствено желание. Хронологията на подкрепата от страна на институциите бе следната:

Затворническата администрация бе информирала ДБТ за случая на Д.А. и за нуждата от подкрепа. БХК на свой ред също информира с писмо ДБТ-Сливен (01.08.2022) за случая Д.А. Бе получен категоричен отговор (05.08.2022), че в ДБТ-Сливен е сформиран екип, който работи с бивши лишени от свобода и ще окаже съдействие и на Д.А. в регистрацията като безработна и при предлагането на работа. Бе получено потвърждение за налични работни места в общината. На 05.08.2022 г. Д.А. бе информирана от изследователя на БХК и пое ангажимент още на следващия ден да отиде в ДБТ-Сливен. На 18.08.2022 г. от телефонен разговор стана ясно, че от ДБТ-Сливен са насрочили среща на Д.А. за 22.08.2022 г. за започване на работа в рамките на първия месец от освобождаването ѝ от затвора. От 18.08. до 30. 08.2022 г. почти ежедневно бяха водени консултативни разговори по телефона от екипа на БХК с Д.А. Тя потвърди назначаването си на работа в предприятие за производство на риба в гр. Сливен. По нейните думи обаче, не е удовлетворена от позицията. Д.А. напусна работа по свое желание.

4.

Заклучение

Попадането в затвора след присъда по наказателно обвинение в България, както и в другите страни по света е резултат от съчетание от фактори, сред които са лошата социална среда, липсата на образование, на трудови навици, бедност, както и лош късмет. В повечето случаи сред осъдените е липсвала системна социализация в ценността на законосъобразното поведение. Част от тях са били обект на насилие и дискриминация. Сред други върху противоправното поведение е оказало влияние здравословното състояние, включително психичното здраве.

Затворът в повечето случаи оказва допълнително зловредно влияние върху лишените от свобода: социална изолация, откъсване от семейната среда, институционализация и излагане на насилие. Необходима е осмислена и системна политика както по време на пребиваването в затвора, така и след освобождаването, за да се преодолеят негативните ефекти. Експертни оценки сочат, че социалната ресоциализация на определени уязвими групи сред лишените от свобода е предизвикателство за тях поради фактори извън пенитенциарната система. Дискриминационни стереотипи и предразсъдъци в обществото излагат на риск представителите на етнически малцинства. Поддържането на връзките със семейството и общността по време на престоя в затвора е ключов фактор за социалната реинтеграция на лишените от свобода. Представителите на етнически малцинства се нуждаят от особена помощ при подготовката им за освобождаване от затвора и ресоциализация. Държавата, от своя страна, следва да оказва помощ от първия ден на изтърпяване на наказанията, както и след освобождаването на правонарушителите.

Наблюдението в рамките на проекта установи, че трябва да бъде направено усилие да се осигурява помощ с транспортирането на семействата на уязвимите групи с цел превенция на прекъсването на контактите с близките. Неблагоприятен се оказва и социално-икономическият статус на бившите лишени от свобода за успешната им ресоциализация. Дискриминационно отношение се среща, включително и в системата за социална помощ, в бюрата по труда, сред потенциалните работодатели. В някои случаи излезлите на свобода са стигматизирани и отхвърлени и от близките си и от общностите си. Освободените най-често имат нужда от помощ за жилище, работа, от социална подкрепа и медицински грижи – тук ключова е координацията между затворническите администрации и общинските, социалните и здравните институции. В конкретни случаи следва да бъде направен опит за продължаване на започнато в затвора лечение. Ролята на пробационните служби е решаваща за превенция на следващи правонарушения. Ключово е създаването на координационна структура и механизми за проследяване на „завръщането в общността“ на бивши затворници, особено с ромски етнически произход – подкрепа в професионалната реализация, образованието и обучението на излезлите на свобода.

Не се работи достатъчно за ресоциализация на лишените от свобода в българските затвори. В много случаи тя е формална и не е насочена към ефективно култивиране на ценности, навици и умения, които да са им полезни след освобождаването. Подобно е и положението след излизане от затвора. Макар настоящото изследване да установи добри практики, дължащи се на индивидуалните усилия на отделни професионалисти, като цяло в голяма степен лишените от свобода в България са оставени сами на себе си след освобождаването. Липсват програми за подпомагане, които да са насочени към специфичните им потребности. Още по-дефицитни са програмите и интервенциите, насочени към освободените роми, които наред с общите проблеми на излезлите на свобода, доскоро лишени от нея, се сблъскват и с дискриминация.

Като цяло в сферата на ресоциализацията на лишените от свобода е необходима цялостна реформа, която да обхване както работата в местата за лишаване от свобода, така и живота на свобода. Тази реформа следва да засегне законодателството и да предвиди сериозно допълнително инвестиране в тази дейност.